

## ПЛАНІ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

### **Практичне заняття 2.** «Утопія» Т. Мора як втілення антиципацій ренесансів щодо ідеального суспільства

#### План

1. Загальне поняття про утопію. Основні види утопій.
2. Ренесансний утопізм та його характерні риси.
3. Томас Мор як засновник жанру утопії: життєвий та творчий шлях.
4. «Утопія» Томаса Мора як дзеркало ренесансних уявлень про суспільні цінності.

#### Література

1. Новая философская энциклопедия. В четырех томах / Ин-т философии РАН. Научно-ред. совет: В.С. Степин, А.А. Гусейнов, Г.Ю. Семигин. М., Мысль, 2010, т. IV, С. 152-154.
2. Конт-Спонвиль Андре. Философский словарь / Пер. с фр. Е.В. Головиной. М., 2012, С. 654-655.
3. Кириленко Г.Г., Шевцов Е.В. Краткий философский словарь. М. 2010, С. 386-388.
4. Попов Ю. Утопія. *Лексикон загального та порівняльного літературознавства*/ за ред. А.Волкова, О.Бойченка, І. Зварича та ін. Чернівці: Золоті литаври, 2001. С. 582-583.
5. Кудрявцев О.Ф. Ренессансний гуманізм и «Утопия». М.: Наука, 1991. 288 с.
6. Делюмо Ж. Цивілізація Возрождения / пер. с франц. И. Эльфонд. Екатеринбург : У-Фактория, 2006. 720 с. URL: <http://alleng.org/d/cult/cult078.htm>
7. Горфункель А.Х. Гуманізм, християнство и утопия (Томас Мор). *Горфункель А.Х. Философия эпохи Возрождения.* М., 1980. <http://www.portal-credo.ru/site/?act=lib&id=1330>
8. British and American Utopian Literature, 1516–1975: An annotated bibliography. Boston, 1979. 324 p.
9. Осиновский И. Н. Томас Мор. М., 1985 С. 22-42. URL: [http://platona.net/load/knigi\\_po\\_filosofii/istorija\\_novoe\\_vremja/tomas\\_mor\\_osinovskij\\_i\\_n\\_1985/10-1-0-2952](http://platona.net/load/knigi_po_filosofii/istorija_novoe_vremja/tomas_mor_osinovskij_i_n_1985/10-1-0-2952))
10. The Life of Saint Thomas More (Documentary). URL: [https://www.youtube.com/watch?v=PNVbZd\\_vlRk](https://www.youtube.com/watch?v=PNVbZd_vlRk)
11. Мор Т. Утопія. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3752>

## ЗАВДАННЯ

Готуючись до семінару, необхідно:

- **спираючись на лексикографічні джерела** (див. джерела зі списку літератури № 1-4), надати узагальнене визначення терміну «утопія»;
- **ознайомитися з науковими працями**, присвяченими висвітленню відповідних питань (див. джерела зі списку літератури № 5-8), та підготуватися до усного опитування;
- **ознайомитися із біографією Т. Мора** (див. джерела зі списку літератури № 9-11) та **виконати завдання** (див. додаток А);
- **прочитати текст роману «Утопія» Т.Мора** та виконати запропоновані завдання (див. додаток Б).

### Додаток А.

Співставте події із життя Т.Мора із датами:

1.	7 лютого 1478 року	a)	Почав роботу над своєю першою книгою.
2.	1490 рік	b)	Познайомився з Еразмом Роттердамським.
3.	1492-1494 роки	c)	Допомагав Генріху VIII в написанні спрямованого проти Лютера трактату «Затвердження семи таїнств».
4.	1499 рік	d)	Став лордом-канцлером.
5.	1504 рік	e)	Мор прийняв пропозицію вступити на королівську службу.
6.	1504-1509 роки	f)	Займав пост канцлера Ланкастерського герцогства.
7.	1510 рік	g)	Став розпорядником Кембриджського університету.
8.	1515 рік	h)	Мора обрано до членів Зоряної палати, він отримав лицарське звання та величезні наділи землі.
9.	1516 рік	i)	Став розпорядником Оксфордського університету.

10.	1518 рік	j)	Після навчання у школі святого Антонія вступив на службу у якості пажа до будинку кардинала Мортон, архієпископа Кентерберійського і лорда-канцлера.
11.	1518 рік	k)	Томаса Мора оголошено святим.
12.	1520 рік	l)	Томас Мор був викликаний на комісію, де відмовився присягати королю і був ув'язнений в Тауері.
13.	1521 рік	m)	На підставі лжесвідчення Річарда Річа, поплічника Кромвеля, Мор був визнаний винним у державній зраді.
14.	1524 рік	n)	Мора зараховано до лику блаженних.
15.	1525 рік	o)	Мора обрано до парламенту.
16.	1525-1527 роки	p)	Навчався в Кентербері-коледжі Оксфордського університету.
17.	25 жовтня 1529	q)	Томаса Мора страчено.
18.	1532 рік	r)	Виступаючи за зниження зборів для короля Генріха VII, Мор потрапляє в опалу і самоусувається від політичної діяльності.
19.	17 квітня 1532 року	s)	Мора переобрано до парламенту, який скликаний Генріхом VIII.
20.	1 липня 1535 року	t)	Народився в Лондоні в родині юриста.
21.	6 липня 1535 року	u)	Король Генріх VIII проголосив акт про створення англіканської Церкви.
22.	1886 рік	v)	Видана та високо оцінена монархом праця «Утопія».
23.	1935 рік	w)	Еразм Роттердамський вперше опублікував латинські вірші Томаса Мора.


## Додаток Б.

Прочитайте твір Томаса Мора «Утопія», на основі прочитаного

1) заповніть таблицю:

Риси утопізму	Особливості презентації у романі	Чи є ці риси співзвучними сучасності чи абсолютно неприйнятними

2) визначте основні звичаї утопійців: коротке резюме та коментар з приводу того, чи є ці риси цивілізованими чи ні з точки зору сучасності:

	Коротке резюме	Вкажіть, чи є ці риси ознакою цивілізованого суспільства
Географічне положення		
Державний устрій <ul style="list-style-type: none"><li>• правитель</li><li>• чиновницький апарат</li><li>• система відбору чиновників</li></ul>		
Суспільний устрій		

<ul style="list-style-type: none"> <li>• розподіл праці</li> <li>• використання рабської праці</li> <li>• превалюючий тип життя (міський, сільський)</li> <li>• відношення до приватної власності</li> <li>• відношення до грошей та коштовностей</li> <li>• характер освіти та навчання</li> <li>• стосунки між громадянами</li> </ul>		
Релігія		
Звичаї <ul style="list-style-type: none"> <li>• сімейні традиції</li> <li>• шлюбні обряди</li> <li>• свята</li> </ul>		

3) **Поміркуйте**, чи може бути застосований лад Утопії у сучасних країнах та чи зберігають актуальність сподівання Мора у сьогоденні?

4) **Визначте** які риси англійської дійсності викриваються автором?

**Томас Мор. Утопія. Золота Книга, настільки ж корисна, як потішна, про найкращий устрій держави і новий острів «Утопія»**

**(скорочено)**

Твір починається із своєрідного вступу – листа Томаса Мора його другу Петру Егідію, у якому він вибачається за затримку із написанням книги та пояснює це напруженим робочим графіком та безліччю буденних зобов'язань, покладених на нього. Окрім того, Мор підкреслює, що історія, яку він далі викладає є не його власною вигадкою, а лише записаними спогадами про

розмову із Рафаїлом Гітлодієм. Мор просить Петра уважно прочитати твір та вказати на можливі неточності, оскільки, хоч сам він і довіряє власній пам'яті, але не хоче ні в якому разі викладати розповідь неправдиво або недостовірно. Більш того, він сумнівається у доречності публікації книги і просить друга виступити її першим читачем та рецензентом.

### **Книга Перша**

Оповідь у Книзі Першій ведеться від імені самого Мора. Він повідомляє, що був направлений королем у ролі посла у Фландрію, де зустрівся зі своїм другом Петром Егідієм *«людиною, що користується серед співгромадян великою довірою і пошаною, але є гідною ще більшого. Невідомо, що стоїть вище в цьому юнакові – його вченість або моральність, так як він людина і прекрасна, і високоосвічена. До того ж він милий зі всіма, а до друзів особливо доброзичливий, любить їх, вірний їм, ставиться до них так сердечно, що навряд чи знайдеш де іншу людину, яку можна було б порівняти з ним щодо дружби»*. Петро Егідій знайомить Мора зі своїм товаришем Рафаїлом Гітлодеєм, який зовнішністю одразу нагадує Мору моряка: *«іноземець, близький по літах до старості, з обпаленим від спеки обличчям, відпущеною бородою, з плащем, недбало звішеним з плеча»*, та виявляється мандрівником, що ще в юності заповів свої статки родичам, а життя присвятив подорожам та пізнанню різноманітних народів, культур та звичаїв.

Після особистого знайомства із Гітлодеєм, Мор довідується, що той подорожував із Віспуччі та відвідав багато країн по всьому світу. Був він і на Батьківщині Мора, у Англії, де випадково потрапив на обід до самого кардинала та архієпископа Кентерберійського Іоанна Мортонна. Гітлодей швидко завойовує симпатію Мора, висловлюючись про Мортонна як про *«чоловіка, який викликав повагу стільки ж своїм авторитетом, як розсудливістю і чеснотою. Обличчя вселяло повагу, а не страх. У поводженні він був не тяжкий, але серйозний і важливий ... Мова його була гладка і прониклива. Він володів чудовим знанням*

*права, незрівнянною дотепністю, на рідкість чудовою пам'яттю. Ці видатні природні якості він розвинув вченням і вправою».*

Гітлодей у подробицях переказує бесіду, учасником якої став під час обіду у Мортонна. Він різко висловлюється щодо смертної кари за крадіжку, та загалом критикує всю судову систему Англії, не лише як неспроможну боротися зі злочинністю, а й як таку, що цю злочинність породжує та заохочує. Нищівної критики зазнає стан челяді аристократів, яка живучи при багатому господарі звикає до розкоші, і виявляється непристосованою до життя без заможного хазяїна: *«людина, делікатно вихована серед ледарства і насолод, зі шпагою на боці і з щитом в руці, звикла тільки хвалькувато кидати горделиві погляди на сусідів і зневажати всіх в порівнянні з собою, а аж ніяк не придатна для того, щоб з заступом та мотикою за убогу винагороду і скромний стіл вірно служити біднякові»*, тому вони вдаються до розбою та крадіжок.

Втім, за словами Гітлодея, це не єдина причина для зростання злочинності. Більш значущою та небезпечною є сама аристократія та її прагнення монополізувати виробництво. *«Ваші вівці, зазвичай такі лагідні, задоволені скромною долею, тепер, кажуть, стали такими ненажерливими і неприборканими, що поїдають навіть людей, розоряють і спустошують поля, будинки і міста»* - говорить про них мандрівник, завдаючи удару присутнім на обіді представникам нової аристократії. Він критикує жадібність невеликої кількості людей, яка призводить до винищення цілого класу селян, що змушені покидати домівки та йти шукати кращої долі, нерідко у злочині, щоб здобути собі хоч якусь їжу.

Окрім того, Гітлодей пропонує перейняти законодавчу систему пілолеритів, країну яких він колись відвідав, та ввести замість смертної кари покарання обов'язковими громадськими роботами. В залежності від тяжкості злочину призначається відповідна тривалість цих робіт, впродовж яких громадянин перестає бути вільним і має носити спеціальний одяг та відмітки.

Однак, його пропозиція визнається учасниками обіду неможливою для втілення в умовах тогочасної Англії.

Томас Мор та Петро Егідій відмічають непересічний філософський склад розуму та багатий досвід Гітлодея та пропонують йому вступити на королівську службу радником та доцільно використати свої таланти, втім мандрівник відмовляється. Його переконання різко відрізняються від політики більшості країн світу.

Гітлодей виступає проти війни та завоювань, дотримуючись думки про те, що і одне королівство – це занадто багато, щоб ним гідно управляла одна людина. Він також висловлює свої переконання щодо істинного обов'язку гарного короля, який має полягати не в накопиченні власного багатства за рахунок громадян, а в грамотному управлінні країною, що приводить до забезпеченого, але не надто розкішного життя підданих. Свої думки він підкріплює прикладами із власного досвіду, розповідаючи про народи ахрейців, які мешкають на південний схід від острова Утопія, та маракійців, які також живуть поблизу Утопії.

Дотримуючись своїх поглядів та не бажаючи відступатися від них хоч на крок, аби впроваджувати зміни поступово та непомітно, Гітлодей приходять до висновку, що *«філософам краще утриматись від занять державними справами»*, та пояснює неспроможність суспільства прийняти зміни його природою.

Гітлодей пропонує Морю та Егідію послухати про острів Утопію, де, за його словами він *«не бачив народу з більш правильним устроєм, ніж там»*.

### **Книга Друга**

Оповідь ведеться від імені Рафаїла Гітлодея, який оповідає Томасу Морю та Петру Егідію про Утопію, яку він вважає найкращим втіленням держави. *«Острів Утопії в середній частині (тут він найширший) тягнеться на двісті миль і поступово звужується в напрямі до двох кінців. Якби ці кінці обвести циркулем, то вийшла б окружність у п'ятсот миль кінці надають острову*



*вигляд молодика. Роги його розділяє затока завширшки приблизно в одинадцять миль. Розливаючись на великому просторі, оточена звідусіль землею, затока захищена від вітрів і справляє враження скоріше спокійного озера, ніж бурхливого моря. Цей вигин робить середину острова гаванню».*

Гітлодей розповідає про принади такого географічного положення острова, а також зазначає, що це заслуга царя Утопа, іменем якого й названо країну, адже він перетворив півострів на острів, наказавши вирити ритвину шириною п'ятнадцять миль з того боку, де ця країна сполучалася з материком. Його ж заслугою є і встановлення на острові того ладу, який зберігається там і донині. *«На острові є п'ятдесят чотири міста, всі вони великі й прекрасні. Мова їхніх жителів, звичаї, установи і закони цілком однакові. Розпланування міст також однакове; схожий і їхній зовнішній вигляд, наскільки це дозволяє місцевість».* Устрій міст однаковий, так само як і їх забезпечення, тому міста не конкурують один із одним, а для жителів одне місто не може бути принаднішим за інше. Більш того, кожен два роки двадцять городян переселяються до села, а двадцять селян, які відпрацювали свій термін, до міста, щоб всі жителі країни навчалися землеробству та не було образ між містянами і селянами. Гітлодей розповідає також про організацію сімей утопійців: *«Кожна селянська сім'я налічує не менше сорока чоловіків і жінок, крім того, ще двох прикріплених рабів. На чолі всіх стоять батько й мати сім'ї, люди шановні й літні. Тридцять сімей очолює філарх».*

Гітлодей розповідає про вправність утопійців у сільськогосподарських справах та зважає на те, що завдяки гарній організації вони ніколи не мають нестачі їжі, навіть якщо рік видався неврожайним. Врожайні регіони діляться із неврожайними, а надлишок вивозять на експорт або розділяють із бідними сусідніми народами.

### ***Про міста, особливо про Амаурот***

Оскільки міста Утопії майже нічим не відрізняються, Гітлодей обирає для розповіді Амаурот лише тому, що у ньому знаходиться сенат, та й він сам

мешкав у цьому місті протягом п'яти років. Він розповідає про географічне положення міста та описує його зручні для ходьби та їзди вулиці і чисті будинки.

*«Кожний дім має двері з виходом на вулицю, а ззаду — хвіртку в сад. Двері двійчаті, легко відкриваються під натиском руки н потім самі зачиняються; будь-хто може вільно заходити — адже утопійці не мають приватної власності. Будинки вони міняють раз у десять років за жеребом».*

Важливого значення надають утопійці садам, вирощуючи у них плоди та квіти. Сади слугують їм не лише ще одним способом здобування їжі, але й як місце естетичного задоволення та відпочинку.

### ***Про службових осіб***

*«Кожні тридцять господарств обирають собі щорічно службову особу, яка їхньою давньою мовою називається сифогрантом, а новою — філархом. На чолі десяти сифогрантів та їхніх господарств стоїть службовець, якого колись звали транібором, а тепер — протофілархом. Нарешті всі сифогранти (їх двісті), поклявшись, що виберуть того, кого визнають найдостойнішим, на підставі таємного голосування проголошують правителем одного з чотирьох кандидатів, яких запропонував народ... Посада правителя довічна, хіба що в цьому перешикодить підозра в його прагненні до тиранії. Всі інші службовці обираються на один рік». Усіма державними справами займається сенат, що складається із службових осіб різних рівнів. Інколи справа передається на розгляд зборів усього острова.*

### ***Про заняття утопійців***

*«Єдине заняття, з яким повинні бути обізнані без винятку всі чоловіки й жінки,— це землеробство...Крім землеробства, кожний вивчає якесь одне ремесло як основне. Сюди належать: прядіння вовни, обробіток льону, малярство, ковальство й теслярство». В Утопії працюють і чоловіки, і жінки, однак останнім надаються більш легкі заняття. Діти зазвичай вивчають ремесла своїх батьків, втім якщо дитина має схильність до іншого ремесла, заради*

навчання йому, її всиновлює родина, яка займається цим ремеслом. Всі острів'яни носять однаковий одяг, який є незмінним і зручним. Головною турботою держави є не залишати нікого без діла.

*«Утопійці ділять добу на двадцять чотири рівних години, з яких тільки шість відводять на працю: три до полудня, бо потім ідуть обідати, а через дві години відпочинку по обіді знову працюють три години і закінчують день вечерею. Оскільки вони першу годину лічать, починаючи з полудня, то лягають спати біля восьмої години, і сплять вісім годин. Увесь час, що залишається між годинами праці, сну та їжі, кожному дозволяється використовувати за власним розсудом... У ці проміжки часу більшість людей віддається науковим заняттям». Головною розвагою утопійців є музика або гарна розмова – шкідливі ігри та випивка їм невідомі.*

Майже всі утопійці зайняті ремеслами та землеробством, що забезпечує державу та її громадян усім необхідним. Звільненими від роботи є люди літні та дітвора, а також стан вчених, що присвятили себе наукам та освіченню утопійців. Саме з цього стану обирається вище керівництво країни.

*«Головна мета суспільного ладу цієї країни ось у чому: наскільки це дозволяють суспільні потреби, позбавити громадян тілесного рабства, вивільнивши їм якнайбільше часу для духовної свободи й освіти. У цьому, на думку утопійців, полягає щастя в житті».*

### ***Про взаємовідносини між громадянами***

Кількість жителів у містах Утопії є регламентованою. Якщо якесь місто надто розростається, то жителів переселяють до іншого, менш населеного міста, а якщо перенаселення спостерігається по всій країні, то утопійці формують колонії на сусідніх островах, розділяючи території з туземцями. Втім, якщо стається якесь лихо і кількість населення різко скорочується, утопійський правитель радше пожертвує колонією, аніж дозволить занепад міст всередині країни.

Сім'я в Утопії влаштовується наступним чином: *«на чолі сім'ї стоїть найстаріший. Жінки прислужують чоловікам, діти — батькам, взагалі молодші віком — старшим»*. Майно в утопійців все спільне: *«Кожне місто поділяється на чотири рівні частини. Посередині кожної частини є ринок з усілякими товарами, куди кожна сім'я звозить свої вироби, потім їх сортують і зберігають у складах. Будь-який голова сім'ї приходить сюди, просить те, чого він сам або його сім'я потребує, і без грошей, без будь-якої винагороди одержує потрібну річ»*.

Лікарні в Утопії облаштовані окремо від міст, аби хворі мали достатньо місця та, якщо хвороба небезпечна, аби захистити переважну кількість населення від зараження.

Прийоми їжі у утопійців спільні – у палацах, що знаходяться в центрі міста. *«Представники кожної сім'ї по черзі займають місця за трьома або й більше столами, залежно від кількості осіб; чоловіки сідають уздовж стіни, жінки — навпроти них, ближче до виходу, щоб на випадок якогось раптового занедужання (а це трапляється інколи з вагітними) могли встати і, не порушуючи порядку, вийти до годувальниць. Ці останні сидять окремо з немовлятами в їдальні, призначеній для цього, де завжди є вогонь і чиста вода, а також коліски, щоб можна було туди покласти немовлят і, коли треба, розповити їх з пелюшок при вогні, дати їм відпочити на свободі й погратися. Кожна мати сама годує свою дитину, хіба що на перешкоді стане смерть або хвороба... У залі годувальниць перебувають також усі діти, яким не виповнилось ще п'яти років. Інші неповнолітні, до яких зараховують осіб чоловічої й жіночої статі, що не досягли ще шлюбного віку, або прислужують тим, які сидять за столом, або, якщо це їм не під силу через малоліття, стоять мовчки поруч»*.

*«Місце в середині першого стола вважається найвищим, і з нього, оскільки цей стіл поставлений впоперек у крайній частині їдальні, видно усіх присутніх. За цим столом сидить сифогрант із своєю дружиною. Поруч з ними*

*сидять два найстарші за віком, тому що за кожним столом є місця для чотирьох осіб. Якщо ж у цій сифогрантії є храм, то священик і його дружина сидять поряд з сифогрантом. З обох боків столів розміщуються молодші, потім знову літні люди. Таким чином, у всьому будинку ровесники з'єднані один з одним і заодно змішані з людьми іншого віку». Кожен обід або кожна вечеря починається з повчального читання. Вечеря є зазвичай довшою від обіду та проходить із музикою і веселими розмовами, адже попереду чекає не продовження роботи, а відпочинок.*

### ***Про подорожі утопійців***

*«Якщо хтось забажає відвідати друга, який проживає в іншому місті, або просто оглянути якусь місцевість, то він легко одержує дозвіл у своїх сифогрантів і траніборів, хіба що цьому на заваді стане якась обставина. Одночасно в дорогу вирушає певна кількість осіб з листом правителя, котрий засвідчує дозвіл на подорож з визначенням дня повернення. В дорогу дають підводу і громадського раба, щоб поганяв і доглядав волів. Але якщо серед подорожніх немає жінок, вони повертають підводу назад, як зайвий тягар і заваду... Але якби хтось самовільно, без дозволу правителя, виїхав за межі своєї області, то пійманого чекає ганебна кара: його відправляють назад як утікача й жорстоко карають. А після другої спроби порушити закон, його позбавляють волі»*

Подорожувати у межах міста дозволено лише у вільні часи, щоб людина не лінувалася та виконувала свою роботу. *«В Утопії неможливо під будь-яким приводом ледарювати, немає змоги байдикувати. Немає там ні однієї винарні, ні пивної, ні будинку розпусти, немає нагоди для морального розкладу, ні місць спокуси, ні таємних сходин».*

Завдяки тому, що всі громадяни сумлінно виконують свої обов'язки, країна перебуває у загальному добробуті. Утопійці займаються торгівлею, але виторгуване золото та срібло вони накопичують лише на випадок війни і не цінують ці метали так, як це роблять інші народи. *«Із золота й срібла вони*

*роблять нічні горишки та всілякий посуд на нечистоти для вжитку не тільки в громадських палацах, айв приватних будинках. Окрім того, з цих же металів виготовляють ланцюги та грубі кайдани, якими сковують рабів. Нарешті, у тих, хто зганьбив себе якимсь злочином, висять золоті кільця у вухах, їхні пальці в золоті, на шиї золотий ланцюг, і навіть на голові золотий обруч. Отже, утопійці все роблять для того, щоб золото й срібло в них зневажалось».*

*«Крім того, вони збирають на морських берегах перли, а на деяких скелях — алмази та рубіни, однак не шукають їх умисно. Надибавши випадково, вони їх шліфують і, мов блискітками, прикрашають малят». Втім, коли діти виростають, вони кидають свої коштовні цяцьки та навчаються кориснішим справам.*

*Утопійці значну частину часу присвячують навчанню. «У музиці, діалектиці, арифметиці та геометрії вони домоглися майже тих самих результатів, що й наші вчені. Зрештою, якщо утопійці у всіх галузях зрівнялися з нашими давніми вченими, то відстали порівняно з досягненнями нових діалектиків...Зате утопійці дуже добре обізнані з рухом небесних тіл. Вони придумали майстерні прилади різного виду, за допомогою яких дуже точно визначають рух і положення Сонця та Місяця, а також інших світил, за якими можна спостерігати на їхньому небосхилі».*

*«У тому розділі філософії, де мова йде про моральність, утопійці розглядають ті ж питання, що й ми: вони розмірковують про блага духовні, тілесні й зовнішні...Вони розглядають питання про добродесність і насолоду. Але найбільшу розбіжність у поглядах викликає питання, чи щастя залежить від однієї умови, чи від багатьох. Але стосовно цього вони, як видно, вперто схиляються до погляду, який відстоює насолоду». Жодна насолода не повинна призводити до страждань за переконаннями жителів Утопії, тому духовні насолоди для них мають першість над тілесними. Найвищою насолодою утопійця є взаємне піклування про ближнього та про державу, та не варто забувати і про себе, адже головною тілесною насолодою вони вважають*

здоров'я. До безглузвих насолод утопійці зараховують накопичення багатств, гру в кості та полювання.

*«Утопійці — народ привітний, життєрадісний, здібний, охочий до дозвілля, а коли треба, досить звиклий до виснажливої праці. Зрештою, в інших відношеннях утопійці не заповзятливі. Зате в розумових заняттях невтомні».* Вони із радістю перейняли від іноземців твори давньогрецьких філософів, а також з їх допомогою опанували процеси виготовлення паперу та книгодрукування. *«Утопійці доброзичливо приймають кожного, хто приїжджає до них оглянути їхню країну, особливо того, хто відзначається винятковим талантом або ж знанням багатьох країн, здобутим у далеких подорожах».*

### ***Про рабів***

*«Рабами утопійці не вважають ні військовополонених, ні дітей рабів, ні, нарешті, тих, кого можна купити в інших народів як рабів. Але вони перетворюють на рабів тих, хто в них заплямується ганебним злочином, або тих, хто в чужоземних містах був засуджений до страти за вчинене ним тяжке злодіяння. Такого роду рабів у них найбільше, бо багатьох з них утопійці купують іноді за дешеву ціну, а частіше одержують безплатно... До рабів — своїх земляків, утопійці ставляться суворіше: вони, на їхню думку, є гіршими злочинцями і через те заслужили більшої кари, бо не змогли себе втримати від злочинності, хоч прекрасне виховання належно підготувало їх до чесного життя. Інший рід рабів становлять працьовиті і бідні трудівники з іншої країни, що приїжджають в Утопію і доброхіть віддають себе в рабство. До них утопійці ставляться доброзичливо й поводяться з ними майже так само м'яко, як з громадянами».*

Хворих громадян поважають так само як і здорових та дбайливо піклуються про них. *«Однак коли хвороба не лише невиліковна, а й спричиняє постійні страждання, тоді священники й службові особи переконують хворого, що оскільки він уже неспроможний впоратися з будь-якими життєвими*

*обов'язками, став тягарем для себе й інших і, так би мовити, пережив свою смерть, то йому слід не затягувати далі свою біду і погубу, а погодитися відважно вмерти, тому що життя для нього стало суцільною мукою... Якщо ж невиліковно хворий хоче жити далі, то утопійці доглядають його з такою ж відданістю... Якщо ж хтось накладе на себе руку без згоди священників та сенату, то його ніде не ховають і не спляють, а із зневагою кидають у якесь болото».*

В Утопії чоловіки одружуються не раніше 22 років, а жінки – 18. Одруженню зазвичай передують оглядини: *«Літня шановна матрона показує там женихові наречену — хай це буде дівчина чи вдова — голою, і, навпаки, якийсь поважний чоловік ставить перед дівчиною голого жениха».* Утопійці дотримуються такого звичаю, аби впевнитись, що молодята задоволені один одним і їх шлюб буде міцним та щасливим. Розірвати шлюб можна лише у випадку подружньої зради або нестерпності життя один з одним. Порущників шлюбних зобов'язань карають тяжким рабством.

*«За інші злочини ніякий закон не встановлює ніякої певної кари, але за кожну страшну й ганебну провину кару призначає сенат... Звичайно, за найтяжчі злочини винуватців карають рабством. На думку утопійців, рабство достатньо суворе для злочинців, та й вигідніше державі, ніж відразу страчувати винних і звільнятися таким чином від них. Своєю працею вони принесуть більше користі, аніж смертю, та й їхній приклад на довгий час відстрашуватиме інших людей від подібного злодіяння».* Якщо злочинець кається та виправляється, його звільняють з рабства. Намір до злочину утопійці прирівнюють до самого злочину.

*«Насміхатися з бридкості й каліцтва вважається ганьбою та соромом, але не для того, з кого сміються, а для насмішника, тому що безглуздо дорікати кому-небудь за його ваду, якої він не міг уникнути».* В Утопії перш поважають добродієність, а не вроду, та за почесні здобутки громадянам зводять пам'ятники.



Законів в утопійців мало, а різного роду адвокатів вони зневажають як брехунів. У суді, якщо трапляється якась справа, кожна сторона самостійно відстоює власну позицію, що дозволяє судді краще розібратися у справі і вирішити її. Судові тяжби для Утопії – рідкість. Утопійські судді користуються повагою і за межами країни, втім утопійці ніколи не укладають із іншими народами угод, вважаючи їх приводом для підступу.

### ***Про військову справу***

*«До війни утопійці відчувають велику відразу, як до справи воістину звірячої, хоч у жодної породи звірів вона не є таким частим явищем, як у людини. Всупереч звичаю майже всіх народів, вони вважають, що немає нічого неславнішого від слави, здобутої на війні. Незважаючи на це, вони у визначені дні наполегливо вправляються у військовому ремеслі, причому не лише чоловіки, а й жінки.... Все ж вони не починають війни безпідставно, а лише в тому разі, коли доводиться захищати свої рубежі чи проганяти ворогів, які вторгнулися в країну їхніх друзів, або коли, змилосердившись над якимсь народом, гнобленим тиранією, доводиться своїми силами визволяти його від гніту тирана й від рабства, керуючись почуттям людинолюбства».*

Утопійці намагаються воювати хитрістю (стравлюючи ворогів один на іншого), не проливаючи крові своїх солдат, або руками найманців із жорстоких та марнотратних народів, на випадок чого в Утопії й накопичується золото та срібло. Коли утопійці відстоюють інтереси дружніх народів, то вимагають відшкодування витрат не від захищеного народу, а від тих, хто їх пригноблював. Жителі Утопії не змушені іти на війну закордон, але якщо потрібно захищати власні землі, на всіх накладається військова повинність.

### ***Про релігії утопійців***

*«Релігіям утопійців властива різноманітність не лише на всьому острові, а й у кожному місті. Бо одні обожнюють сонце, інші — місяць, ще інші — одну з планет. Є й такі, що шанують як бога, мало того, як найвищого бога, якусь людину, яка колись вирізнялася своїми чеснотами чи славою. Але далеко*

*більша й найрозумніша частина не визнає нічого такого, а вірить у якесь єдине божество, невідоме, вічне, безмірне, незбагненне, що не піддається людському розумінню й наповнює весь цей світ не своїм громадям, а могутністю. Його вони звать батьком... Незважаючи на різницю в релігійних віруваннях, усі інші утопійці згодні із згаданими громадянами в тому, що існує єдина найвища істота, якій ми завдячуємо і створенням усесвіту, і турботою про нього. Всі утопійці називають її рідною мовою однаково — Мітра, але різняться тим, що того самого бога розуміють по-іншому».*

Утопійці із радістю перейняли від іноземців християнство, адже воно є близьким до їх вірувань, втім, залишилися і прихильники інших вірувань. Однак, лише люди, які вірять у безсмертя душі і існування якоїсь вищої сили, можуть бути вибрані до органів влади та стати вченими. Утопійці не вважають людиною того, хто не відрізняє людську душу від інших об'єктів природи.

В Утопії не оплакують померлих – лише тих, хто страшисться смерті, адже вважають, що душа людини, яка була задоволена життям та померла щасливою, лине прямо до бога. *«Похорон таких людей супроводять співом. Гаряче доручають душі померлих богові, нарешті тіло спалюють більше з ознаками пошани, ніж із скорботою, а на місці поховання споруджують колону з викарбуваним на ній написом на честь померлого. Повернувшись додому, вони розповідають докладно про вдачу і вчинки покійника, і жодна сторінка його життя не згадується так часто і так охоче, як його радісна смерть. Таке згадування про стійкість померлого служить, на думку утопійців, для живих дуже дієвим заохоченням до добродесного життя; заодно вони вважають, що такий обряд є вельми приємний для померлих. Померлі, як вони гадають, беруть участь у цих розмовах, хоч вони незримі через слабкий зір у людей».*

Священики в Утопії відзначаються особливим благочестям, і тому їх дуже мало. В кожному місті не більше тридцяти, тобто за числом храмів. Але коли військо вирушав на війну, тоді сім священиків ідуть разом з ним, і стількох же обирають тимчасово на їхні місця. Утопійські священики на полі бою відомі як

провідники миру та покаяння. Окрім того, священники виконують освітню функцію: *«Священники навчають дітей та юнаків, причому турбуються куди більше про виховання чесності й добродітності, ніж про їхні знання; вони докладають багато зусиль для того, щоб вселити з самого початку в ще ніжні і піддатливі душі дітей здорові погляди для збереження держави»*. Якщо священник вчиняє якийсь злочин проти добродітності, влада його не карає, залишаючи цю справу йому самому та богові. *«Священниками можуть бути й жінки, бо і їх допускають до священницького сану, але жінок обирають рідше і притому лише вдів літнього віку»*.

*«Перший і останній день місяця та року утопійці святкують урочисто. Рік поділяють на місяці, обмежуючи їх обертанням Місяця, а рік визначають круговоротом Сонця. Перші дні місяців вони звать своєю мовою цинемерними, а останні — трапемерними. Ці слова можна перекласти як "початкові свята" й "кінцеві свята"»*.

В Утопії височіють чудові храми; вони не лише прекрасно побудовані, а й вміщують велику кількість народу. Незважаючи на те, що всі утопійці різняться релігіями, вони націлені на одне – вшанувати вище божество. *«Тому в храмах не видно ніяких зображень богів, щоб кожний віруючий мав змогу уявляти собі бога в будь-якому вигляді, відповідно до змісту своєї релігії. Звертаючись з молитвою до бога, утопійці не називають його якимось особливим іменем, крім Мітри. Під цим іменем вони одностайно визнають єдину природу божественної величі, якою б вона не була. Всі молитви в них так складені, що кожен може їх говорити без зневаження своєї віри»*.

У храми не заходять з нечистою совістю та не звершують там ніяких ритуальних жертвоприношень. Люди палять свічки та ладан, оскільки це робить саме таїнство звернення до бога приємнішим для них самих. *«Коли заходять у храм, то чоловіки йдуть праворуч, а жінки — ліворуч. Потім вони розміщаються так, що чоловіки кожного будинку сідають перед батьком сім'ї, а мати сім'ї займає місце позаду ряду жінок. Це робиться для того, щоб поза*

*домом за поведінкою молодого покоління стежили ті, чия влада й вимогливість керують молодими вдома; вони також ретельно дбають про те, щоб молодші сиділи в храмі упереміш із старшими, бо інакше діти, доручені дітям, проводили б час у дитячих пустоцях, у той час як вони повинні проїнятися побожним страхом до Всевишнього, який є головним і майже єдиним заохоченням до доброчесності».*

*«Народ у храмі одягнений в білі шати; священник вдягає на себе різноколірне вбрання предивної роботи і прекрасного вигляду, з тканини не дуже дорогої, не гаптованої золотом і не прикрашеної рідкісними камінцями, але вміло й майстерно вишитої різними пташиними пір'їнами; вартість такої роботи не може зрівнятися ні з якою цінною тканиною. До того ж, за твердженням утопійців, в пір'ї й пуху цих птахів, а також у певному порядку, в якому вони розміщені на вбранні священника, приховано таємничий сенс. Священики тлумачать його як такий, що повинен нагадувати про добродійства, які приносить утопійцям бог, і про необхідність побожності з їхнього боку та про їхні взаємні обов'язки»*

\*\*\*

Наприкінці своєї розповіді Рафаїл Гітлодей ще раз наголошує, що за роки своїх подорожей не бачив країни із кращим державним устроєм, аніж Утопія. Він змальовує доброчесність та доброзичливість правителів Утопії у мпіввіднесенні із своїми підданими, порівнюючи їх із тогочасними європейськими можновладцями, які змушують простий люд працювати до виснаження і смерті заради накопичення власних статків. Гітлодей називає сучасні йому європейські держави змовою багачів та засуджує владу грошей, яких взагалі не існує в Утопії. Окрім того, Гітлодей засуджує гордість аристократів та правителів, адже саме вона є головною перепоною до перетворень існуючого ладу на розумний та впорядкований.

Твір завершується тим, що сам Томас Мор має певні зауваження щодо розповіді Гітлодея: *«я подумав, що чимало звичаїв і законів того народу явно*

*недоречні; йдеться тут не лише про спосіб ведення війни, обряди та вірування, а й про інші їхні установи, особливо про те, що є головною підставою всього їхнього суспільного ладу, тобто про спільне життя й харчування при відсутності грошового обігу. Одне тільки це цілком знищує всіляку знатність, пишноту, блиск, величність, які, на думку всіх, становлять справжню прикрасу й славу держави». Однак Мор вирішив притримати свої думки та не розпочинати суперечку, адже знав, що Гітлодей втомився від розповіді. Томас Мор залишається при думці, що «в державі утопійців є чимало такого, чого я радше побажав би мати нашим державам, ніж вірю, що це станеться».*

**Практичне заняття 3.** Репрезентація різних типів утопічних спільнот, заснованих на ідеалах демократії та свободи волі, у літературах Західної Європи. (2 години)

План

1. Варіанти утопічного облаштування світу в ренесансних утопіях (Т. Кампанелла «Місто сонця», Ф.Бекон «Нова Атлантида»).
2. Критичне переосмислення ренесансного утопізму в романі «Гаргантюа і Пантагрюель» Ф. Рабле
3. Сучасна візія утопічної держави.

Література:

1. Панченко Д.В. Ямбул и Кампанелла (О некоторых моментах утопического творчества). *Античное наследие в культуре Возрождения*. М.,1984. С.98 - 110. URL: [http://biblio.imli.ru/images/abook/zarublitra/antichnoe\\_nasledie\\_v\\_kulture\\_vozrozhdeniya.pdf](http://biblio.imli.ru/images/abook/zarublitra/antichnoe_nasledie_v_kulture_vozrozhdeniya.pdf)
2. Штекли А. Э. «Утопия» и античные представления о равенстве . *Античное наследие в культуре Возрождения*. М., 1984. С. 89 - 97. URL: [http://biblio.imli.ru/images/abook/zarublitra/antichnoe\\_nasledie\\_v\\_kulture\\_vozrozhdeniya.pdf](http://biblio.imli.ru/images/abook/zarublitra/antichnoe_nasledie_v_kulture_vozrozhdeniya.pdf)
3. Штекли А. Э. «Город солнца»: Утопия и наука. М.:Наука, 1978. С. 43-63. [http://platona.net/load/knigi\\_po\\_filosofii/istorija\\_novoe\\_vremja/shtekli\\_gorod\\_solnca\\_utorija\\_nauka/10-1-0-2897](http://platona.net/load/knigi_po_filosofii/istorija_novoe_vremja/shtekli_gorod_solnca_utorija_nauka/10-1-0-2897)
4. Штекли А. Э. Кошмары Города Солнца: тирания общности или всевластие науки? *Культура Возрождения и власть*. Под.ред. Л. М. Брагиной М.: Наука,1999. С.84-94. URL: [http://ec-dejavu.ru/s-2/Sun\\_city.html](http://ec-dejavu.ru/s-2/Sun_city.html)
5. Айраксинен Т. Щастя. Відверте і чітке бачення щастя і того, чому його у нас немає/ Пер. З фінськ. Львів: Видавництво Анетти Антоненко; Київ: Ніка-Центр, 2017. 208 с.
6. Бекон Ф. Новая Атлантида. URL: [http://librebook.me/new\\_atlantis](http://librebook.me/new_atlantis).
7. Кампанелла Томаzzo. Місто Сонця. URL: <http://thales2002.narod.ru/suntext.html>
8. Рабле Ф. Гаргантюа і Пантагрюель. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printitzip.php?tid=3979>

**ЗАВДАННЯ**

**Готуючись до семінару, необхідно:**

- переглянути інформацію, представлену на попередньому занятті;

- **ознайомитися** з науковими працями, присвяченими висвітленню відповідних питань (див. джерела зі списку літератури № 1-4) та **підготуватися** до усного опитування;
- **прочитати** романи «Місто Сонця» Т. Кампанелли, «Нова Атлантида» Ф.Бекона та **порівняти** звичаї цих утопічних країн із «Утопією» Т.Мора, **доповнити таблицю** з попереднього заняття (див. додаток А).
- **прочитати** уривок з роману «Гаргантюа і Пантагрюель» Ф. Рабле та **виконати** завдання (див. додаток Б).
- **прочитати** статтю Айраксинен Т. Щасливе суспільство. *Айраксинен Т. Щастя. Відверте і чітке бачення щастя і того, чому його у нас немає/* Пер. З фінськ. Львів: Видавництво Анетти Антоненко; Київ: Ніка-Центр, 2017. С.107-199 та **підготуватися** до дискусії «Сучасна візія утопічної держави».

#### Додаток А.

Прочитайте романи романи «Місто Сонця» Т.Кампанелли, «Нова Атлантида» Ф.Бекона та порівняйте звичаї цих утопічних країн із «Утопією» Т. Мора, доповніть таблицю з попереднього заняття:

	«Утопія»	«Місто Сонця»	«Нова Атлантида»
Географічне положення			
Державний устрій <ul style="list-style-type: none"> <li>• правитель</li> <li>• чиновницький апарат</li> <li>• система відбору чиновників</li> </ul>			
Суспільний устрій <ul style="list-style-type: none"> <li>• розподіл праці</li> <li>• використання рабської праці</li> <li>• превалюючий тип життя</li> </ul>			

(міський, сільський) <ul style="list-style-type: none"> <li>• відношення до приватної власності</li> <li>• відношення до грошей та коштовностей</li> <li>• характер освіти та навчання</li> <li>• стосунки між громадянами</li> </ul>			
Релігія			
Звичай <ul style="list-style-type: none"> <li>• сімейні традиції</li> <li>• шлюбні обряди</li> <li>• свята</li> </ul>			

### «Місто Сонця» Томмазо Кампанелла

(скорочено)

Твір подано у формі діалогу між Чернцем та Генуезцем, Чернець розпитує Генуезця про пригоди та незвичайні речі, які Генуезець бачив, мандруючи світом. Описуючи свої подорожі, Генуезець зупиняється на розповіді про Місто Сонця, визнаючи її найбільш цікавою.

*«Серед рівнини височить пагорб, на якому стоїть саме місто. А передмістя розкинулися біля його підніжжя. Діаметр пагорба становить дві милі з лишком, окружність — сім миль. А що місто розташоване на схилах, то його площа насправді більша, ніж якби воно лежало на рівнині. Місто складається з семи великих поясів, або кілець, які мають назви семи планет. З одного пояса до іншого можна пройти однією з чотирьох брукованих вулиць крізь чотири брами, звернені на чотири сторони світу».*

Генуезець описує неприступність міста, яка досягається завдяки його географічному розташуванню. Будинки та вулиці Міста Сонця також є незвичними: *«Далі було видно великі будинки, сполучені з зовнішнім муром*



*другого пояса в такий спосіб, що, можна сказати, становили з ним одне ціле. Вздовж тих будинків до половини їхньої висоти тяглися аркади, а на них — галереї для прогулянок, підперті гарними могутніми колонами, які оперізували аркади і утворювали щось на зразок перистилів б чи монастирських хідників. Кожний будинок мав вхід лише з внутрішнього, увігнутого, боку муру; у приміщення першого поверху люди могли заходити прямо з вулиці, а на вищі поверхи треба було підніматися мармуровими сходами, що ведуть у внутрішні коридори з дверима до кімнат, вікна яких виходять як на зовнішній бік будинку, так і на внутрішній. Кімнати відгороджені одна від одної тонкими стінами».*

На вершині пагорбу знаходиться храм, який слугує центром міста. Генуезець детально описує зовнішній вигляд храму, зосереджуючи увагу на його геометричній довершеності та його пишному убранстві: *«Підлога храму сяє дорогоцінними каменями. Зі стелі звисає сім золотих світильників, що мають назви семи планет і палахкотять вічним вогнем».*

Далі Чернець бажає довідатися про те, як і хто управляє цією незвичайною державою.

*«Головою держави в них є священник, який називається їхньою мовою "Сонце", що по-нашому означало б "Метафізик". Він має найвищу владу як у світських, так і духовних справах; в усіх спірних питаннях йому належить остаточне вирішення. Його помічниками є три співправителі: Пон, Сін і Мор, що нашою мовою означає: Сила, Мудрість і Любов».* Сила займається військовими справами та ремісництвом, Любов — дітородінням, вихованням, а також виготовленням ліків та одягу, Мудрість — науками та навчанням та підпорядковує собі перелік вчених, відповідно до наук, які вивчаються (Астроном, Космограф, Геометр, Історіограф, Поет, Логік, Ритор, Граматик, Медик, Фізик, Політик і Мораліст).

У Місті Сонця всі стіни, що формують пояси є розписаними картинами, пов'язаними з певними науками, щоб забезпечити полегшене їх засвоєння. Дорослі краще сприймають лекції, розглядаючи малюнки, а діти змалку, не

маючи навиків читання та письма, знайомляться із науками. Метафізик керує державою через трьох названих співправителів; ніщо не відбувається без його відома.

Далі Генуезець розповідає про виникнення та устрій Міста Сонця: *«Народ цей прибув з Індії, втікаючи від навали монголів, що спустошили країну, а також від розбійників і гнобителів. На новому місці цей народ вирішив удатися до філософського способу життя на основі спільного володіння благами. І хоч спільність жінок не знайшла схвалення серед решти населення, у самому місті вона міцно утвердилась на тій підставі, що в них усе спільне. Розподіл усіх благ — у руках службовців, однак блага вважаються спільною власністю настільки, що ніхто тут не може собі нічого привласнити»*. Найбільшим злом у Місті Сонця вважається себелюбство та бажання щось привласнити. Все необхідне вони мають від громади та плекають велику любов до батьківщини.

Люди ставляться один до одного дружньо, ніби всі вони належать до однієї сім'ї. *«Ровесники називають один одного братами, а молодших на двадцять два роки називають синами. Службовці пильно стежать, щоб ніхто нікого не скривдив і щоб стосунки між людьми були істинно братські»*. Злочинів у Місті Сонця не стається або стаються дуже рідко, тому увага уряду прикута до боротьби із людськими вадами, такими як лінощі, зарозумілість, заздрість і т.д. *«Вони мають стільки урядовців, скільки ми розрізняємо чеснот. Отже, є в них посади, що мають назви: Великодушність, Мужність, Цнотливість, Щедрість, Справедливість (кримінальна й цивільна), Запопадливість, Щирість, Доброчинність, Вдячність, Веселість, Бадьорість, Стриманість і такі інші»*.

І чоловіки, і жінки в Місті Сонця носять майже однаковий одяг білого кольору, пристосований до різних пор року та до військової справи. Велику увагу приділяють солярії вихованню дітей: *«Протягом другого й третього року життя діти вчаться говорити і вивчають азбуку, прогулюючись попід мурами. Усіх дітей поділяють на чотири загони, якими керують четверо літніх вчених*

мужів. Згодом діти починають займатися гімнастикою, бігом, метанням диска та іншими вправами й іграми, що всебічно розвивають їхнє тіло. До сьомого року життя діти ходять скрізь босоніж і з непокритою головою. У цей час учителі водять дітей у шевські майстерні, пекарні, кузні, до столярів, малярів тощо, щоб виявити нахили й обдаровання кожного з них. На восьмому році, після ознайомлення з основами математики за малюнками на мурах, учні відвідують лекції з природничих наук...Згодом усі вони беруться за вивчення складніших наук: математики, медицини тощо, причому на уроках постійно влаштовуються диспути і запальні дискусії. Відтак кожний одержує роботу в тій галузі науки чи в тому ремеслі, де він домогся найбільших успіхів».

Уряд обирається верховними правителями країни за рекомендаціями народу та наставників у певній галузі. «А от титул О (Сонця) може дістати лише той, хто знає історію всіх народів, їхні звичаї, релігійні обряди, закони, устрій республік і монархій, життєпис законодавців і винахідників наук та ремесел, будову й історію неба та землі. Він повинен також знатися на всіх ремеслах. Не менш важливо знати фізику, математику й астрологію...конче потрібно для нього досконало опанувати метафізику й теологію, збагнути коріння, основи й суть усіх наук і мистецтв, подібності й відмінності між речами, збагнути необхідність, призначення й гармонію світу, міць, мудрість та любов божу, ступені буття та його відповідники в явищах небесних, земних, морських та божественних у такій мірі, в якій це доступно для смертного». Сонцем може стати людина, що досягла 35 років. Сонце займає посаду до того часу, поки не прийде мудріший та гідніший кандидат на місце правителя. Трьом співправителям Сонця належить опановувати лише ті науки, що стосуються підпорядкованих їм справ.

Далі Генуезець розповідає про спільність життя й праці та розподіл занять між жінками і чоловіками. «Житлові будинки, спальні, ліжка та інші необхідні речі — в них спільне добро. Але через кожних шість місяців керівництво визначає, хто де має спати: хто в першій спальні, хто в другій і т. д.; кожна з

*них позначена літерами над дверима». Ремеслами займаються і чоловіки, і жінки, одна останнім призначаються легші види роботи. Музикою займаються лише жінки та діти. Молодші прислужують старшим. «За роботою молоді наглядають поважні чоловіки і літні жінки, які відають слугами і мають право відшмагати або наказати відлупцювати недбалих і неслухняних. Разом з тим вони придивляються, хто як працює, і відзначають тих хлопців і дівчат, які краще від інших виконують свої обов'язки»*

Після цього Генуезець розповідає про народження дітей та батьківське виховання. У Місті Сонця не існує шлюбів у їх традиційному розумінні. Всі жінки є спільними і пари обираються за спеціальними критеріями, щоб народити гарних дітей. *«Ставні й вродливі жінки паруються лише із ставними і сильними чоловіками, опасисті — з худорлявими і, навпаки, худорляві — з повнотілими, щоб вони добре і з користю доповнювали одне одного».*

Процеси народження дітей суворо контролюються урядовцями та проходять у відповідності до законів астрології. Солярії вважають, *«що досконалої будови тіла, яка сприяє схильності людей до чеснот, не можна досягнути в штучний спосіб — вправами, і гадають, що порочні від природи люди працюють добре лише зі страху перед законом чи перед богом, а як немає цього страху, то вони або тайкома, або явно завдають шкоди державі. Тому-то всю увагу, кажуть, треба присвятити дітонародженню й цінувати природні якості батьків, а не посаг чи оманливу знатність походження».*

*«Після пологів матері самі годують немовлят і виховують їх у громадських будинках, призначених для цієї мети; годують їх груддю протягом двох років і довше, залежно від вказівок Фізика. Вигодувана грудьми матері дитина переходить під опіку начальниць, якщо це дівчинка, і начальників, якщо це хлопчик. Тоді разом з іншими дітьми вони, немов граючись, вивчають азбуку, розглядають картини, бігають, прогулюються й борються; вчать історію та мови за допомогою малюнків. Носять гарний барвистий одяг».*

*«Імена в них вибираються не довільно, а даються Метафізиком на підставі очевидних прикмет кожного громадянина, як це було у звичаї в стародавніх римлян. Тим-то один називається "Гарний", інший — "Носаль", ще інший — "Товстоногий", цей — "Суворий", той — "Худий" і так далі». До імені може бути додано прізвисько відповідно до таланту чи військового подвигу.*

*Солярії цінують природну красу, що здобувається завдяки фізичним вправам та роботі. «Тому страта чекає на ту жінку, яка зважилася б підмальовувати обличчя, щоб надати собі штучної вроди, або носити взуття на високих підборах, щоб здаватись вищою на зріст, або вдягати на себе плаття з довгим шлейфом, щоб сховати потворні ноги».*

*Всі жителі країні охочі до праці, навіть ті, які мають певні фізичні вади. «Немає в них рабів, які розкладають мораль, бо солярії самі задовольняють свої потреби і навіть з лишком... мистецтва, ремесла й роботи розподілені між усіма, кожному випадає працювати не більше чотирьох годин денно; решту часу громадяни можуть присвятити цікавим науковим дослідженням, диспутам, читати, писати, прогулюватися — тобто розвивати свій розум і тіло, і все це вони роблять залюбки. Не дозволені тут ігри, в які грають сидячи, як-от: гра в кості, крем'яхи, шахи тощо. Зате вони охоче грають у м'яча, гилку, обруч, борються, метають спис, стріляють з лука, аркебузи тощо».*

*Військова справа у Місті Сонця користується повагою – їй навчають і чоловіків, і жінок. Солярії змушені захищатися від ворожих народів, які прагнуть захопити їх місто, а також приходять на допомогу товариським народам, щоб звільнити їх від тиранії. «Якби навіть відпала потреба воювати, вони не припинили б займатися військовим навчанням і мисливством, щоб не розніжитись і не дати себе заскочити зненацька». Під час війни всім керує Сила на власний розсуд, у надзвичайно важливих справах він радиться з Сонцем. Спочатку солярії намагаються залагодити конфлікт мирним шляхом за допомогою священника, але якщо переговори не вдаються, оголошують війну, і у переважній більшості випадків виграють її.*

*«Б'ються солярії довго й запекло...Воєнних хитроців їм не позичати. Своїми воєнними підступами і машинами солярії перевершують усі народи». Після закінчення війни влаштовуються тріумфи за звичаєм римлян: «Верховний правитель нагороджує воєначальника лавровим вінком, а найхоробрішим воїнам вручають почесні подарунки і на багато днів звільняють від громадських обов'язків...І навпаки, переможених з власної вини або тих, хто випустив з рук перемогу, оцінюють з неприхованою зневагою». Дезертирів та боягузів карають смертною карою. Втім, переможених ворогів вони швидко пробачають і роблять їм добро: «Мета війни, на їхню думку, полягає не в тому, щоб вигубити ворога дощенту, а щоб його морально вдосконалити».*

Окрім війни повагою користується також землеробство і скотарство. *«Солярії залюбки полюють, вважаючи, що полювання — це прообраз війни; з нагоди свят влаштовуються на деяких майданах піші та кінні ігри; потім люди насолоджуються музикою тощо».*

У Місті Сонця доброзичливо ставляться до іноземців, але щоб стати громадянином країни, треба пройти випробувальний термін протягом двох місяців. *«Мореплавству приділяється в них особлива увага...Чудово знаються солярії на зорях, а також на морських припливах і відпливах. Часом вони вирушають у далекі плавання — для того, щоб познайомитися з різноманітними народами та країнами, подивитися на незвичайні явища природи».*

*«У напоях вони виявляють дуже велику поміркованість. Молоді не дозволено пити вина аж до дев'ятнадцяти років, хіба що цього вимагав стан здоров'я. Пізніше п'ють вино, розведене водою. Так само роблять і жінки. А літні люди, яким за п'ятдесят, переважно води до вина не доливають. Їдять солярії те, що в ту чи іншу пору року найпоживніше, виконуючи вказівки Головного Лікаря, у чий обов'язки входить стежити за харчуванням». Вони часто вживають пахощі та мають багато хитроців щодо лікування. У Місті Сонця хвороб мало, але хворих завжди гідно доглядають.*

У Місті Сонця не існує окремої системи судочинства. *«Для всіх і кожного, хто працює в тій чи іншій галузі, правосуддя чинить їхній керівник. Отже, усі головні майстри заодно є суддями й мають право карати вигнанням, бичуванням, доганою, позбавленням права на громадське харчування, відлученням від церкви і заборonoю спілкуватися з жінками. У випадках тяжкого злочину застосовується страта або правило: око за око, ніс за ніс, зуб за зуб і т. д., згідно з законом відплати, якщо злочин скоєно свідомо й з умислом. Якщо злочин був скоєний під час суперечки без злого умислу, то присуд пом'якшується».* В'язниць у них також немає. *«Страту засудженого на смерть виконує власноручно сам народ, вбиваючи його мечем або каменяками, причому початок каральній дії дає обвинувач і свідки.* Добровільне покаяння до викриття може пом'якшити кару винному.

Далі Генуезець оповідає про священників релігії, жертвоприношення і молитви *«Первосвященником у них є сам О, крім нього, священнослужителями є тільки вищі урядовці. Їхній обов'язок — очищати сумління громадян».* Ритуал очищення від гріхів проходить у храмі за участі Сонця, який колективно сповідує всі гріхи, не називаючи при тому імен. Він приносить жертви і молиться богу.

Жертвоприношення відбувається в такий спосіб: *«О запитує народ, хто хоче принести себе в жертву богу за своїх співвітчизників. Найправедніший серед них добровільно заявляє, що готовий пожертвувати собою...Солярії звертаються до милостивого бога з проханням, щоб зволив ласкаво прийняти добровільну людську жертву, а не насильно заколоту тварину, як це роблять язичники...До такого чоловіка громадяни ставляться з особливою пошаною й доброзичливістю, тому що він ладен був пожертвувати своє життя для батьківщини. Але бог не забажав його смерті».*

У верхній частині храму мешкають двадцять чотири жерці, обов'язок яких – спостерігати за зорями та вказувати на сприятливі моменти для різних видів діяльності. Значна частина організації Міста Сонця ґрунтується на астрології.

*«Чотири їхні великі свята припадають на періоди, коли Сонце вступає в чотири поворотні точки світу, тобто в знаки Рака, Терезів, Козерога й Овна. У цей час вони влаштовують цікаві й змістовні вистави, щось на зразок наших комедій. Святкують також повний і новий місяць, день заснування міста, роковини різних перемог над ворогами тощо. Спів жіночих хорів, фанфари, торохтіння барабанів, постріли з бомбард побільшують святкову врочистість. Під час цих свят поети славлять видатних полководців та їхні перемоги. Хто з них, однак, влітає у твір вигадки чи перехвалює когось із героїв, наражається на кару. На думку соляріїв, не може гідно носити звання поета той, хто дозволяє собі неправдиво зображувати дійсність».*

*«До Сонця й зірок ставляться з благоговінням, ніби до живих істот, вишановуючи їх, немов зображення бога, немов його храми та вівтарі, проте не поклоняються їм. Найбільше шанують вони Сонце. Але ніщо на світі, на їхню думку, не заслуговує поклоніння і обожнення, крім бога, і тому тільки йому одному вони поклоняються; якби цього не робили, то потрапили б у ярмо ідолопоклонництва й зазнали б біди. В Сонці вони вбачають і пізнають суть бога, називаючи його віддзеркаленням божим, обличчям божим, живим образом, що проливає на землю світло, тепло, життя, животворні сили і всілякі блага. Цим пояснюється, що й вівтар у них побудований на зразок Сонця, а священики їхні звеличують бога в Сонці і в зорях, які здаються їм його вівтарями, а небо — його храмом. Звертаються до прихильних ангелів як до посередників, що населяють зорі — їхні живі оселі. Вірять, що бог виявив свою безмежну велич і передусім у небі і в Сонці, яке є його відображенням і неперевершеним творінням».*

Вони твердо вірять у безсмертя душі; вона, на їхній погляд, після смерті приєднується до гурту добрих або злих ангелів, залежно від того, до кого уподібнилась своїми вчинками за життя на цьому світі.

Насамкінець Генуезець повторює, що основну причину людського горя солярії вбачають у привласненні, тому живучи на засадах загальної власності та



приділяючи багато уваги дітонародженню та вихованню, їх народ живе у гармонії із богом та світом загалом.

На цьому розмова Чернця та Генуезця завершується.

### **Френсіс Бекон «Нова Атлантида»**

#### **(переказ)**

Твір представлений у формі рукопису одного із моряків, які відбули з Перу у плавання до берегів Японії та втрапили у біду, адже попутні вітри змінилися протилежними і їх корабель віднесло далеко від наміченого шляху. Вони довго блукали океаном, намагаючись знайти землю, і, врешті-решт, удача посміхнулася їм. Вони причалили до берегів невідомого острова, де було облаштовано місто і бухти, втім місцеві жителі не дозволили їм зійти на берег.

*«До нас прибула якась, мабуть, важлива особа. На чоловікові був одяг з широкими рукавами, з якоїсь тканини, яка нагадувала камлоту, чудового блакитного кольору і більш блискучу, ніж наша; спідне його було зеленим; такий же був і його головний убір у вигляді чалми, майстерно зробленої – але меншого розміру, ніж носять турки, - з-під якої спускалось локонами його волосся. Вигляд у нього був вельми поважний. Його човен був прикрашений позолотою».* Лише після переговорів та при згадуванні того, що значна частина матросів хвора, їм дозволили висадитися на берег.

Моряків було розміщено у Домі чужинців, облаштованому спеціально на випадок якщо у місто прибудуть іноземці. Місцеві жителі поводитися ввічливо і, незважаючи на те, що іноземці завітали до них вперше за довгий період часу, вони не роздивлялися їх, а щиро вітали. *«Дім чужинців – відмінна простора будівля, вибудована з цегли, яка має, в порівнянні з нашим, синюватий відлив, з красивими вікнами, з яких одні засклені, інші затягнуті промасленою лляною тканиною».* Моряків розмістили в чистих, просторих кімнатах з багатим оздобленням, а хворих направили до лазарету та забезпечили лікуванням.

За законами Нової Атлантиди чужинцям заборонялося залишати Дім чужинців протягом трьох днів, за умов, що їх забезпечать всім необхідним. Через три дні до моряків навідався завідувач Дому чужинців та разом з ним священник. Віросповідання у Новій Атлантиді християнське, дароване Божим провидінням, за словами священника, всім жителі країни не пригнічують іновірців та дозволяють їм сповідувати ту віру, яка їм до душі. Голова Дому чужинців повідомив, що з матросами буде вчинено по совісті і розрахунок за послуги та товари вони проведуть із державою або грошима, або товаром. Окрім того, священник розповів мореплавцям історію острова та частково розкрив таємницю того, звідки мешканці Нової Атлантиди знають так багато про Європу та європейські мови. Раніше, за його словами, мореплавання було набагато більш розвинуто, тому мешканці різних країн та континентів могли вільно спілкуватися та обмінюватися культурним досвідом. Однак після падіння Атлантиди (яку нині називають Америкою), яку Бог покарав потопом за надмірне властолюбство, ситуація дуже змінилася і правитель острова вирішив сховати його від інших.

*«Ім'я його було Соломон, і він вважається законодавцем нашої країни. Государ цей мав в серці невичерпну доброту; і метою свого життя бачив в тому, щоб зробити країну і народ щасливими. Знаючи, що земля багата та країна здатна прогодуватися без допомоги чужинців, бо має в окружності п'ять тисяч і шістьсот миль та майже всюди є на рідкість родючий ґрунт; і скільки знайдеться справи нашим кораблям як на рибних промислах, так і на перевезеннях з порту в порт або на невеликі острови, розташовані неподалік від нас і приналежні нашому королівству; і як країна наша щаслива і благополучна; і скільки є способів погіршити цей стан, тоді як навряд чи знайдеться хоч один спосіб поліпшити його, - вирішив він, що для справдження його благородної мети потрібно лише увічнити цей щасливий стан».* Таким чином було видано ряд законів, який передбачав припинення торгівлі з іншими країнами та зберігання у суворій таємниці існування та місцезнаходження

острову. Мешканці Нової Атлантиди (представники «Дому Соломона» - головної наукової установи острова) кожні 12 років відвідують країни Старого та Нового світу, щоб дізнаватися про зміни в їх культурі, але представляються жителями інших країн. Чужинцям же, які колись відвідали острів та повернулися з нього, ніхто не вірить, адже їх розповіді більше схожі на марення, ніж на правду. Втім, більшість моряків взагалі не залишає острова, стаючи громадянами Нової Атлантиди.

Головним святом на острові є Свято родини. Святкувати його може кожен, хто породить не менше тридцяти живих дітей і онуків, як тільки молодший з них досягне трирічного віку; витрати ж по влаштуванню свята бере на себе держава. На ньому влагоджуються сімейні конфлікти та обирається наступник батька сімейства (тирсана). Держава піклується про такі сім'ї, надаючи їм додаткові пенсії, пільги та почесні від короля. Народ Нової Атлантиди є дуже цнотливим – йому невідомі такі явища як публічні будинки, розпусниці та хтивість. Жителі країни вважають подружнє життя не громадянським зобов'язанням, а священним зв'язком та ніколи не порушують його. До весілля молодята не бачать один одного оголеними – оглядини можуть проводитися перед весіллям лише за участі близьких друзів у водоймах Адама і Єви. *«Багатоженство не допускається. Є також закон, не що дозволяє вступати в шлюб або заручуватися раніше ніж через місяць після першої зустрічі молодят. Шлюб без згоди батьків хоча і визнається, але карається особливим законом про спадщину. Бо діти від таких шлюбів не можуть успадковувати більше третини батьківського майна».*

Одного дня до міста прибув один з отців Дому Соломона. *«Він був чоловіком середнього зросту і віку, благого виду, з обличчям, на якому написано було людинолюбство. На ньому був одяг з чудового чорного сукна з широкими рукавами і капюшоном. Спідне з відмінного білого полотна доходило йому до щиколоток і було підперезано поясом з тієї ж матерії; з неї ж був і комір. На ньому були майстерно зроблені рукавички, вишиті дорогоцінними каменями, і*

*оксамитові черевики персикового кольору. Шия його була відкрита. Головний убір його мав форму шолома або іспанської монтери; з-під нього красиво вибивалися каштанові кучері. Борода була округлено підстрижена і трохи світліша від волосся. Його везли в багатому візку без коліс, на зразок носилок, з двома кіньми з кожного боку, в розкішно розшитій збруї з синього оксамиту; в супроводі двох скороходів, вдягнених в ті ж кольори. Віз був зроблений з кедрового дерева, прикрашений позолотою і кришталем; у його передню частину були вмуровані плити із сапфірів у золотій оправі, а позаду – такі ж плити зі смарагдів перуанського кольору. Нагорі його прикрашало золоте сонце, а попереду – маленький золотий херувим з розпростертими крилами. Зсередини візок був оббитий синьою з золотом парчею...Під ноги йому були постелили строкаті шовкові килими, на зразок персидського, тільки набагато краще. Праву, оголену, руку він простягав вперед, ніби благословляючи народ, але в повному мовчанні». Всі управлінці міста йшли поруч також у багатому прикрашеному одязі. На вулицях скрізь дотримувався зразковий порядок.*

Цей чоловік запросив чужинців до себе на аудієнцію, де розповів про наукові дива, які мали місце у Домі Соломона. Він розповів про різноманітні наукові дослідження, які випереджували науковий прогрес тогочасної Європи на декілька рівнів. Він розповідав про дослідження рослинного і тваринного світу, про спостереження за погодою та за небесними явищами, про передові технології у лікуванні та про випробування льотних машин. Також він розповів про обов'язки різних членів Дому Соломона, а саме: збір інформації для дослідів, їх проведення, теоретичне обґрунтування, випробування та оприлюднення. Далеко не про всі результати дослідів повідомляють простому люду – лише про ті, які схвалив король, втім навіть королеві члени Дому Соломона надають не повний звіт виконаної роботи. Завершивши свою промову, чоловік нагородив мореплавців грошима.

На цьому рукопис обривається. Твір залишається незавершеним.

### Додаток Б.

Прочитайте уривок із роману «Гаргантюа і Пантагрюель» Ф.Рабле.

1. Поміркуйте над тим, які риси утопії присутні у тексті та зверніть увагу на позитивні та негативні риси утопічного Телемського суспільства:

Риси утопії	приклади з тексту

2. Які цінності європейського Ренесансу репрезентовані у тексті? Якою є авторська оцінка цих цінностей (розмістіть цінності на шкалі – вкажіть їхнє місце стрілочками):



Негативні риси

Позитивні риси

### Франсуа Рабле. Гаргантюа і Пантагрюель (уривок)

#### Розділ LII

Як Гаргантюа звелів для ченців Телемську пустинь [*Телемська пустинь — від грецького телема — бажання*] збудувати

Залишалось тільки ченчика вдарувати. Гаргантюа хотів був зробити його сейським абатом, але той відмовився. Тоді Гаргантюа запропонував йому Бургейське або Сен-Флорентійське абатство, а як хіть, то й обидва разом, але чорноризець відповів навпростець, що не бажає брати на себе обов'язок над чернецтвом черничити.

— Як я (сказав він) правитиму іншими, коли самим собою правити не годен? А як вам здається, що я вам прислужився і ще прислужусь колись, то дозвольте мені закласти абатство по моїй уподобі.

Така просьба Гаргантюа сподобалась, і він відвів для цього цілий край Телемський, аж до річки Луари, за дві милі від великого лісу Пор-Юо, після чого ченчик попросив Гаргантюа заснувати тут пустинь, не схожу на жодну іншу.

— Тоді насамперед (сказав Гаргантюа) кругом не має бути мурів, бо решта абатств обмуровані.

— Слушно (сказав ченчик), бо що ж воно виходить? — за мурами як у муравлиську, тільки й чути мур-мур, і взагалі хмуро.

— Тим паче (провадив Гаргантюа), що в деяких кляшторах є така ужанція: як туди ввійде жінка (я маю на увазі жінку чеснотливу і порядну), то в місцях, через які вона пройшла, треба потім провести прибирання, ну, а там буде заведений такий порядок: ретельно прибирати всі ті приміщення, де побували послушник чи послушниця, які випадково туди забредуть. У монастирях усе відміряно, розраховано і розписано по годинах, отож ми, навпаки, подбаємо, щоб там не заводили ні дзигарів, ні циферблатів, усе робитиметься в разі потреби і в удатну пору, бо лічити години — це звичайнісіньке марнування часу. Яка з цього користь? Це ж просто недоумство уважати на бамкання дзвону, а не на голос сумління й розуму. Item [*Потім (латин.)*], у наш час у ченці стрижуться з жінок самі лише сліпі на одне око, чи кульгаві, горбаті, потворні, незграбні, божевільні, причинні, пришелепуваті та увереджені, а з чоловіків шмаркаті, віскряві, безклепкі, дармоїди...

— До речі (сказав монах), куди дівати жінок простих?

— На постриг, — відповів Гаргантюа.

— Ага (сказав ченчик).

— Отож у нас, навпаки, туди братимуть таких мужчин і жінок, які гарні з себе, ставні й товариські. Item, до жіночих кляшторів чоловіки пробираються

потаєнці і крадькома, отожд декретуйте, що жінкам, навпаки, не вільно цуратися мужчин, а мужчинам жінок. Item, і мужчини і жінки, до монастиря вступивши, мають і мусять після року покути провести в монастирі ціле життя, — натомість, за вашим статутом, і мужчини і жінки, що вступили до вас, можуть піти від вас як-хотя, вільно і безперешкодно. Item, зазвичай ченці дають три обітничі, а саме: цнотливости, бідности і слухнянства, — ось чому ви повинні запровадити, що кожен має право одружитися, забагатіти і бавитися цілковитою волею. Щодо вікового цензу, то при вступі для жіноцтва має бути межа — від десяти до п'ятнадцяти років, а для чоловіцтва — від дванадцяти до вісімнадцяти.

### Розділ LIII

Як і на які кошти збудовано Телемську пустинь

На побудову й опорядження абатства Гаргантюа жалував готівкою два мільйони сімсот тисяч тридцять один довгорунний баран і аж до завершення робіт обіцяв давати щороку під доходи з річки Диви один мільйон шістсот шістдесят дев'ять тисяч екю з зображенням сонця і стільки само з зображенням квочки з курчатами. На заснування й утримання пустині він поклав на рік два мільйони триста шістдесят дев'ять тисяч п'ятсот чотирнадцять нобілів [*Нобіль — старовинна англійська золота монета*] із зображенням троянди, ці гроші гарантувалося земельною рентою, як це підтверджували дві опрічні грамоти.

Сама споруда становила собою шестикутник із високими круглими вежами по кутках, кожна шістдесят ступнів у діаметрі; і формою і розмірами ці вежі були однаковісінкі. Річка Луара плинула на півночі. У її березі бовваніла башта, звана Арктикою; зі східного боку стояла друга башта, іменована Калаерою, ще одна башта називалася Анатолія, ще одна — Месембринна, ще — Гесперія і, нарешті, остання Крієра [*Арктика — північна, Калаера — від грецького калось — добрий, аер — повітря, Анатолія — східна, Месембринна — південна, Гесперія — західна, Крієра — холодна (грекою)*]. Відстань між баштами сягала трьохсот двадцяти ступнів. Будова була семиповерхова, як півничий поверх уважати за перший. Склепіння

другого поверху скидалося на ручки від кошика. Верхні етажі були отиньковані фландрським гіпсом, фігурі кшталтом нагадували лампади. Дах був критий тонким сланцем і оздоблений олив'яними фігурками маленьких манекенів та звірючок, гарно вирізьблених і позолочених; розмальовані переполасо золотом і блакитом, між вікнами, відстаючи трохи від стін, спускалися з даху ринви; внизу вони завершувалися широкими жолобами, які, ллючи дощівку під кам'яницю, потім скидали її в річку.

Житло було у сто разів пишніше за Боніве, Шамбор і Шантильї, у ньому було дев'ять тисяч триста тридцять два покої, кожен зі своєю вбиральною, кабінетом, шатнею і капличкою і кожен із виходом до парадної зали. Між усіма баштами, посередині житлового корпусу, вилися кручені сходи, де приступки були почасти з порфиру, почасти з нумідійського каменю, почасти з мармуру-серпентину, завдовжки двадцять два ступні, заввишки — три пальці, числом дванадцять між кожною площадинкою. Кожну площадинку вінчали дві прегарні античні арки, — пропускаючи сонячне світло, вони вели до ажурних лоджій, завширшки таких, як сходи, а сходи піднімалися аж під дах і завершувалися павільйоном. Звідусіль такими самими сходами можна було потрапити до парадної зали, а з зали до житлових кімнат.

Між баштами Арктикою і Кріерою містилися чудові книгосховища, де зберігалися книжки грецькою, латинською, гебрійською, французькою, тосканською та еспанською мовами, причому на кожному поверсі були зібрані книжки лише однією якоюсь мовою.

Посередині пишалися чудові сходи, куди вхід був знадвору і становив собою арку шість туаз [Туаза — міра довжини, дорівнює майже двом метрам] завширшки. Сходи були такі зграбні й широкі, що ними могли братися аж на самий верх шестеро панцерників із сулицями при боці.

Між баштами Анатолією і Месембриною тяглися прегарні просторі галереї, розмальовані настінними фресками з зображеннями подвигів давніх героїв, історичних подій та всіляких краєвидів. Між ними були такі самі сходи і



війстя, як і від річки. А над війстям буйними античними літерами красувався віршований напис.

#### Розділ LIV

Напис на великій брамі Телемської пустині

Сюди вам зась, дурисвітський народ,

Пустомолот, святий та божий всюди,

Ласощохлист, голінний, наче гот

Чи острогот, кривить брехнею рот

І шити от у дурні масу люду.

Ви всі, паскуди, сіячі облуди,

Тут, кривосуди, шушваль ви одна,

Вам не дадуть пускати тумана.

Ваша вся брехня

Душу нам сповня

Щирим гнівом.

Не дала б нам співи

Затягать щодня

Ваша вся брехня.

Сюди вам зась, підсудок лиходій,

Лупій, удаха на шахрайські штуки,

Смикач, що у захланності своїй,

Його не сій, а вродиться як стій,

Завжди готовий взяти на поруки,

Як куку ти даси йому у руку.

Геть цю звірюку; ні до чого весь

Ваш здирницький, запроданський процес.

На неправий суд

Місця не дадуть

В вольній цій осаді,  
Стане на заваді  
Все для цього тут  
На неправий суд.  
Сюди вам зась, дряпичка-казнокрад,  
Гад, перед ким позичник безборонний.  
Скупяга висхлий, хто здирати рад  
З усіх підряд і не один дукат, —  
Нікому, кат, не даючи пардону,  
Цей син мамони вже нагріб мільйони  
Ще й беззаконно, хай він западе!  
У нас він місця не знайде ніде.  
Отаке сурло  
Щоб сюди прийшло,  
Ми б його немило  
З ганку вниз спустили,  
Тільки б загуло  
Отаке сурло.  
Сюди вам зась, патяка, талалай,  
Базюн, гай-гай, на розум небагатий.  
Муж задрісний, такий уже вахлай,  
Що хоть тікай, не видно сварам край.  
І вам, мужлай, у шанкрах пранцюватий,  
Кастрат писклятий, стариган проклятий,  
Нам дбати, аби шолудь ця від вас  
Заразою у нас не розійшлась.  
Честь тим і хвала,  
Шана немала,  
Хто живе в любові,

Тілом хто здоровий.  
Щоб завжди була  
Честь тим і хвала.  
Заходьте, хай вас Бог благословить  
В цю мить, шляхетні наші паладини.  
Тут вас чекає ласка і привіт,  
Щоб міг радіть ваш галасливий рід  
Багато літ, веселий і єдиний.  
Щоб не давав причини для крушини  
Приют невинний, зведений тут вам,  
Поштивим, гойним і значним панам.  
Витязям бравким,  
Лицарям прудким  
Підлість невідома;  
Добре в нас удома  
Чесним і струнким  
Витязам бравким.  
Заходьте всі, кому Письмо Святе,  
Таке просте, підпора і підмога.  
Тут не доводять те, відтак не те,  
Тут як на те, голів не заплете  
І не вросте в вас правда кутернога.  
З нас многі бачили увіч живого  
Тут Бога, Боже слово помага  
Крушити ненависного врага.  
Слава божества  
Тут не убува,  
В місці у святому,  
Видно це у всьому,

Тут завжди жива  
Слава божества.  
Сюди заходьте, найясніші з пань,  
Безперестань, вдень і вночі так само.  
Заходьте, чистих сповнені бажань,  
Який в вас стан, фігура без доган,  
Куди не глянь, не описать словами.  
Щоб знатній дамі можна було з вами  
Тут жить роками, в затишку й теплі,  
Державець дав нам гроші чималі.  
Злота цілий клад  
Цар звелів нам дати,  
Щоб жили не вбого.  
Славте, люди, того,  
Хто нам зволив мати  
Злота цілий клад.

## Розділ LV

Як убрано селитьбу телемітів

Посеред задвірка стояв чудовий водограй з алебастру; угорі три грації, кожна з рогом достатку, і в кожній з пипок, рота, вух, очей та інших отворів лилася вода. Двірські мури підтримувалися масивними колонами з халцедону і порфіру, увінчаними ладними арками, під якими тяглися прегарні галереї, оздоблені мальовидлами, а також рогами оленів, однорогів, носорогів, гіпопотамів, бивнями слонів та іншими дивоглядами.

Помешкання для жінок розташувалися між баштами Арктикою і Месембриною. Решта належала чоловікам. Напроти жіночої половини, між двома першими баштами, обладнано для розваги арену, іподром, театр, басейни

і дивовижні триярусні лазні, де не бракувало нічого, а вода була запахуша, олійста.

Над річкою заведено для прохідок гарний сад із дивним лабіринтом у центрі. Між двома іншими баштами були майданчики для гри в маленьку опуку і великий м'яч. Коло башти Крієри розкинувся сад з усілякими плодовими деревами, посадженими по косині. Сад переходив у великий парк, де водилося чимало дичини.

Між двома дальшими баштами було стрільбище для лучників, аркебузерів та арбалетників; за баштою Гесперією — надвірні будовання, повітки, пекарні, льодовні, за ними — стайні, а перед придомками — соколиний двір під опікою досвідчених сокольників; туди щороку надходили з Кандії, Венеції, Сарматії добірні особні пташиної породи: орли, кречети, шуліки, балабани, сапсани, соколи, гороб'ятники, кані та інші птахи; приручені й навчені, вони вилітали з замку жиркувати в поле і ловили все, що попадеться. Далі, ближче до парку, розмістилася псарня.

Усі зали, кімнати і кабінети були прикрашені килимами, щораз іншими зі зміною сезонів. Підлогу встеляло зелене сукно. Ліжка — гаптовані ліжники. У кожній вбиральні стояло кришталеве свічадо в усипаній перлами рамі зі щирого золота, таке велике, що відбивало людину на весь зріст. Перед покоями жіночої половини тулилися мешкання для парфумерів та перукарів, через руки яких мали пройти чоловіки перед візитами до жінок. Щоранку парфумери приносили до жіночих віталень рожеву, помаранчеву та миртову воду, а також дорогоцінні кадила і пахощі.

## Розділ LVI

### Як убиралися телемські сестри і брати

Панії, попервах у новій селитьбі, вдягалися по своїй волі і вподобі. А потім самохіттю провели цілу реформу.

Вони почали носити шарлатні або ж рожеві панчішки, рівно на три пальці над коліном; і цей бережок утворювали мережки та обшивки. Підв'язки були під колір рукавчиків і охоплювали ногу над коліном та під коліном; черевички, босовики, пантофлі шилися з жаркого, червоного чи блакитного оксамиту, з торочкуватими розпірками. Поверх сорочки одягався станик із гарного шовковистого камлоту та кринолін із білої, червоної, брунатної, сірої чи там ще якої тафти. На кринолін надівалася спідниця зі срібної тафти, гаптована щирим золотом і шита низзю, або ж як на погоду і хіть, з саєти, з єдвабу, з бархату, жовтожара, брунатна, зелена, попеляста, блакитна, солом'яна, кармазинова, пурпурова, біла, а про свято — спідниця зі златолаву, зі срібного краму, у кого канетілою, у кого хрещиком оздоблена.

Плащі носили як до сезону: з золотого краму зі срібним гафтом, з червоної саєти, золотою канетілою вкритої, з білої, блакитної, чорної, брунатної тафти, шовкової саржі, срібної парчі, срібної тканини, золотих ниток, саєти чи оксамиту, розцяцькованого щедро золотом.

Улітку замість плащів часом надівали прегарні марлоти з такого самого краму чи мавританські безрукавки з лілового оксамиту зі срібною канетілою, золотом завлікані, а то ще з золотими шнурами, оздоблені по шву дрібними індійськими перлами. І завжди султан кольору закарвашів, з безліччю золотих дармовисиків красувався на капелюхах. Узимку носили киреї з тафти згаданих кольорів, на рисях, на чорних генеттах, на калабрійських куницях, на соболях та на інших дорогих хутрах.

Рожанці, наручні, ланцюжки, намисто були з самоцвітів, іскриків, рубінів, баласів, діамантів, шафірів, смарагдів, туркусів, гранатів, агатів, берилів, перел і дрібного жемчугу.

Голову вкривали як на пору року, взимку з-французька, навесні з-еспанська, влітку з-тосканська, про дні святкові й вихідні носили французькі капелюхи, скромніші й зручніші за всі інші.

Чоловіки завели свою моду: панчохи, вовняні чи сукняні, шарлатові, рожеві, білі або чорні; оксамитові плюндри тих самих барв чи дуже близьких до них, із гаптуванням і прорізами на смак кожного; жупани зі златоглаву, срібної парчі, оксамиту, отласу, шовку, тафти, такої самої барви, із прорізами, занизуванням і цяцькуванням — просто очі вбирає; шнури шовкові тих самих барв, застібки золоті, з поливою; камізельки і жупани-лудани зі златоглаву, золотої тканини, срібної парчі, оксамиту, прикрашені по своїй волі; плащі, такі самі пишні, як у паній; паси шовкові під колір купини; у кожного при боці шпада, з руків'ям золоченим, ув оксамитових піхвах під колір плюндрів, а вістря філігранної роботи і золоте; такі самі були й запоясники; кресані з чорного оксамиту, заліплені роєм золотих ягід і гузів; на кресанях стриміла всипана золотими лелітками біла пір'їна, з якої звисали гарні рубіни, смарагди тощо.

Проте між чоловіками і жінками панувала така згода, що і ті і ті красувалися в одязі з одного й того самого краму, однакової барви, а щоб не дати хука, молодики мали щоранку сповіщати чоловіків, в чому вийдуть сьогодні панії, бо всі в пустині догоджали дамам.

Але на те, щоб одягатися так гожо і пишно, чоловіки і жінки не гаяли багато часу. Річ у тім, що вранці уже тримали будь-який одяг наготові гардеробники, а жінок притьмом уміли вдягти і прибрати з ніг до голови покоївки. А щоб телеміти добре прибиралися, під Телемським лісом звели велику світлу кам'яницю з півмилі завдовжки і з усіма пристроями, там мешкали ювеліри, гранярі, гаптарі, шевці, золотошвачки, кармазинники, килимники, ткачі, і кожен правив своє ремесло і працював на телемських братів і сестер. Тканини і крам їм постачав сеньйор Навсіклет, відряджаючи щороку до кляштора з Перлових і Канібальських островів сім кораблів із вантажем золотих леліток, шовку-сирцю, перел та самоцвітів. Як перли втрачали із часом свою природну біло-ту, тут відновлювали їхній первісний колір, частуючи ними півнів, на яких це діяло як проносне на соколів.

## Розділ LVII

### Як жили телеміти

Ціле їхнє життя підхилялося не законам, не статутам і правилам, а їхній власній охоті й добрій волі. Вставали як заманеться, пили, їли, працювали, спали як забажається; ніхто не будив їх, ніхто не приневолював їх пити, їсти чи ще щось робити. Такий лад запровадив Гаргантюа. Їхнє правило зводилося до однієї клаузули:

**РОБИ ЩО ХОЧ,**

бо людей вільних, високого коліна, одукованих, належних до порядного товариства, сама природа обдаровує інстинктом і спонукою творити добрі діла і долати нещоту, і це зветься у них честю. Але як їх тисне і гнобить підлий примус і неволення, їхня шляхетна любов до чесноти йде на те, аби скинути з себе і звалити ярмо рабства. Бо нас завжди вабить до заказаного і ми прагнемо того, в чому нам відмовлено.

Ця вольна воля породила у телемітів хвальне намагання робити гуртом те, чого, очевидячки, бажалося комусь одному. Як хтось із мужчин чи жінок казав: "Випиймо!" — пили всі; як хтось казав: "Зіграймо!" — грали всі; як хтось казав: "Ходімо гуляти в поле!" — йшли всі. Як хтось забалакував про соколині чи ще які лови, жінки з парадних румаків пересідали на добрих шлапаків і саджали гороб'ятника, сапсана або ж каню собі на гантовану руку; чоловіки брали з собою інших птахів.

Усі ці люди були вельми обізнані, серед них, як чоловіків, так і жінок, не знаходилося жодного, хто б не вмів читати, писати, музичити, говорити п'ятьма-шістьма мовами і кожною з них компонувати і поезійки і прозу. Ніде, як тут, не було таких хоробрих і гречних кавалерів, таких ходаків і їздців, моцаків, таких дзиг, удатних так уміло орудувати всякою зброєю; ніде, як тут, не було таких нарядних і таких гожих, завжди веселих паній, чудових майстрих, до всякого шитва рукомесниць, тімах і знах у всякій жіночій шанованій і дозвільній роботі.



Оь чому, як хтось мусив покинути абатство, чи то на вимогу батьків, чи то з іншої якої причини, він забирав із собою і даму, саме ту, яка платила йому взаємністю, і вони одружувалися; вони і в Телемі жили в мирі та згоді, а побравшись, іще краще; покіль віку кохалися вони так само, як у день весілля.

Наведу вам, на незабудь, загадку, знайдену на мідяній таблиці в підмурку абатства. Ось вона.

## Розділ LVIII

### Пророча загадка

Усяк, хто лиш на щастя упова,  
Підбадьорись і слухай ці слова!  
Як віриш ти, що можна зрозуміть,  
Куди схиля світил небесних хід,  
І передбачить здатен чоловік,  
Що випаде на куций його вік,  
І що іноді з Божої допомоги  
Грядущі відкриває він дороги  
І, як доводять мудреців трактати,  
Уміє у майбутнє проникати, —  
Послухай і до відома візьми,  
Що ще цієї ранньої зими  
До нас приб'ється плем'я невідоме,  
Якому набиватимуть оскому  
Веселощі, розваги і гульня,  
І от вони відверто, серед дня,  
Таку серед людей заварять кашу,  
Що зладу геть усю підірвуть нашу.  
І як комусь умерле закортить  
Ступити у недобрий їхній слід,

Ще більше зло посіє він між нами,  
Зіткнувши друзів і братів лобами.  
І сина не злякає думка ця:  
Ножем зарізати рідного отця.  
І навіть на всесилового магната  
Його ж підданці стануть нападати.  
І вирішать, що там про честь і шану,  
Як хто згадає, то хіба востаннє,  
Що випада усім, як не крутись,  
Злітати вгору і котиться вниз.  
Це викличе змагання неподобні,  
Невпинну колотнечу й ворохобню,  
І ужахнеться світ тоді увесь,  
Хоч всяких встиг набачитись чудес.  
Людей шляхетних у той час багато,  
Кого до битви буде поривати  
Завзяття легковажне й молоде,  
У розквіт свого віку упаде.  
І той уже ніяк не вийде з бою,  
Хто в його шал поринув з головою,  
Нарешті землю аж по самі тучі  
Всі сповнять їхні посварки і бучі.  
Тоді у нас владатимуть без міри  
Не чесні люди, а якісь шальвіри.  
І запанує, всім заткавши рота,  
Підлота підла і низька низота,  
З якої найдурніший правив щоб.  
О цей безкрай і сумний потоп!  
Назвать потопом можна колотнечу,

Вона не вщухне, вдовольнившись дечим,  
А землю обійме усю, коли  
Наринуть торопки, круті вали  
І вояків накриють заодно,  
Посеред січі тягнути на дно,  
Так битвою захоплених своєю,  
Що не захтять подарувати душею  
І німину, чому, бач, цей товар  
Більш не богам лягає на віттар,  
А з бебехами йде на те без лишку,  
Щоб смертні набивали добре кишку.  
Тепер вам видно, як усі ці спори  
Ведуть нас непохибно до розору,  
Журбу і горе сіючи віднині  
На круглій тілі нашої махині.  
І навіть ті, кому вона кохана,  
Хто не бажа, щоб їй було погано,  
Попробують, такі вони неситі,  
Уярмити її і підклонити  
Так хвацько, що залишиться цій бранці  
Аж до Творця звертатись наостанці.  
А потім і найбільше лихо буде,  
Як небеса замостить тінь усюди,  
І сонце не здолає побороти  
Глуху, як ніч, як померки, темноту.  
І стане тьма між сонцем і землею  
І вже не зблисне й іскорки крізь неї,  
І в світі запанує пустота,  
Та перше, ніж зайде подія та,

Розбурканий він струсом буде знов,  
Захитаний ще дужче до основ,  
Ніж Етна того дня, як п'ясть Кроніда  
Ударом скинула її на титаніда,  
І ніж енарського бескеття брили  
Тоді, коли повстав Тифон гордливий  
І заходивсь швиргать, собі на горе,  
Гірські вершини просто в синє море.  
Отож земля за лічені хвилини  
Ззнає стільки лиха і руїни,  
Що ті, хто вже доп'явся до керма,  
Віддать його запрагнуть задарма.  
Пора тоді перепориться ця:  
Привести ці змагання до кінця.  
Бо вже тоді наплив морського валу  
Примусить всіх давати швидше драла.  
Одначе, перш ніж кинутись навтьоки,  
Ще всяк устигне вздріти недалеко,  
Як полум'я повзе по небозводу,  
Щоб висушити цю потопну воду.  
Коли ж буремні поминуть ці дні,  
Побачать із утіхою одні,  
Як обмилує милостями їх  
За всі труди подвижницькі Пан-Біг.  
А іншому, хто напивав біди,  
Ніякого добра уже не жди.  
Тепер, коли цей труд дійшов до краю,  
Всяк зна, який талан його чекає.  
Чи ж нагороди щедрої не варт

Хто силу духу появив і гарт?

Щойно читання цього пергамену дійшло краю, Гаргантюа глибоко зітхнув і звернувся до присутніх:

— Це ж не від сьогодні гонять людей, вірних вірі євангельській, але щасливий той, хто не поблазниться і йтиме простісінько до мети, що вказав нам Господь устами укоханого свого Сина, йтиме, бажаннями тіла не манячи себе і не ваблячи.

Тоді обізветься чернець:

— Як ви гадаєте, що містить у собі і що означає ця загадка?

— Що? (перепитав Гаргантюа). Відкриття і утвердження божественної істини.

— Святим Годераном свідчуся (сказав монах), я цю загадку тлумачу зовсім не так! Це ж бо пророка Мерліна стиль! Виводьте з неї будь-які алегорії, надавайте їй найглибшого змісту, фантазуйте скільки заманеться — і ви і іже з вами. Я бачу тут лише один сенс, тобто опис гри в опуку, а втім, тумануватий. Зводники людей — це гравці в м'яча, зазвичай вони перебувають у приязних стосунках між собою. Після двох подач один виходить із гри, а другий починає. Вірять першому, хто крикне, як пролетить опука — над чи під мотузкою. Вода — це піт, струни ракетки з баранячих чи козячих кишок, куляста махія — це опука. Після гри учасники сушаться біля яскравого вогню, беруть сорочки, а потім залюбки сідають до столу, і найвеселіше бенкетують ті, хто виграв. Гуляй душа без кунтуша!

## **Практичне заняття 4.** Образи можновладців у трагедіях В. Шекспіра та ренесансний титанізм. (2 години)

### План

1. Постать В. Шекспіра та розвиток ренесансного театру.
2. Трагедії у контексті творчого доробку В. Шекспіра.
3. Поняття про ренесансний титанізм та специфіка його переосмислення у трагедіях В. Шекспіра: загальний огляд.
4. Гамлет та поняття «гамлетизм».

### Література:

1. Ренесансний титанізм та його прояви. Культурологія: теорія та історія культури: навч. посібник/ за ред. І. І. Тюрменко, О.Д. Горбула. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-1144.html>
2. Торкут Наталія. Гамлетизм: українська версія (пролегомени до дискусії) URL: <http://shakespeare.in.ua/uk/torkut-natalija-gamletizm-ukrainska-versija-prolegomeni-do-diskusii/>
3. Торкут Н. М. Трагічне крещендо Шекспірової музи. *Шекспір В. Трагедії*. Харків: Фоліо, 2004. С. 9-13, 22-33.
4. Торкут Н. М. Відродження. *Лексикон загального та порівняльного літературознавства*/за ред. А.Волкова, О.Бойченка, І. Зварича та ін. Чернівці: Золоті литаври, 2001. С. 94-98.
5. Гамлет [Кінофільм]/ Реж. Кеннет Брана ; в ролях: Кеннет Брана, Кейт Уінслет, Девід Блер, Брайан Блессід, Річард Аттенборо; Castle Rock Entertainment. – Фільм вийшов на екрани у 1996 р.
6. Шекспір В. Гамлет [переклад Л. Гребінки]. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=2>

### ЗАВДАННЯ

#### Готуючись до семінару, необхідно:

- **ознайомитися** з науковими працями, присвяченими висвітленню відповідних питань (див. джерела зі списку літератури № 1-4) та **підготуватися** до усного опитування;
- **прочитати** текст трагедії «Гамлет» В.Шекспіра або **переглянути** кіноверсію трагедії «Гамлет» В.Шекспіра (режисер К.Брана) та **виконати** наступні завдання (див. додаток А);
- **виконати завдання** щодо визначення провідних рис гамлетизму (див.додаток Б);
- **підготуватися** до рольової гри «Справа Гамлета, принца Датського» та дискусії щодо відповідальності державця за власні вчинки (див. додаток В).

### Додаток А

Прочитайте трагедію «Гамлет» В. Шекспіра (<https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=2>) або перегляньте запропоновану К. Брана кіноверсію та виконайте запропоновані завдання:

1. Внесіть основних претендентів на королівський престол Данії у таблицю:

Ім'я	Стать, походження/ статус	Правомірність зазіхань на владу	Вчинки, спрямовані на отримання/ утримання влади

2. Практично всі персонажі помирають у ході боротьби за владу, тож заповніть таблицю на основі тексту:

Персонаж (ім'я, статус)	Яким чином помирає/ хто вбиває	Причетність/ непричетність Гамлета до конкретної смерті

3. Подумайте над поведінкою Гамлета: чи є він справді божевільним? Наведіть аргументи «за» чи «проти». Хто ще у творі був божевільним?

4. Поміркуйте над тим, чи мав Гамлет справді право мститися? Чому він вагається?

5. Зверніть увагу на монологи Гамлета. Перерахуйте питання, які його хвилюють.

### Додаток Б.

1. Прочитайте уривки зі статті (Торкут Наталія. Гамлетизм: українська версія (пролегомени до дискусії) URL: <http://shakespeare.in.ua/uk/torkut-natalija-gamletizm-ukrainska-versija-prolegomeni-do-diskusii/>)

2. Заповніть наступну таблицю:

Позитивні риси гамлетизму	Негативні риси гамлетизму	Риси, які необхідні державцю при виконанні обов'язку	Риси, які заважають державцю виконувати свої обов'язки

Останнім часом у фокус наукових дискусій усе частіше потрапляє гамлетизм – один із ключових концептів гамлетівського дискурсу XIX–XX століть. У повсякденному мовленні поняттям «гамлетизм» послуговуються, коли йдеться про особливий тип людської поведінки, що позначений превалюванням розмислів над вчинками. У довідниковій літературі під гамлетизмом пропонується розуміти «безкінечні міркування, роздумування, нездатність зважитися на якийсь вчинок»<sup>4</sup>, «постійні сумніви»<sup>5</sup> або

**«нерішучість, придушення волі рефлексією»<sup>6</sup>**. Відомий радянський режисер Г. Козінцев – тонкий знавець і талановитий інтерпретатор Шекспірових трагедій – ще у 1960-ті роки писав: **«За сучасними уявленнями гамлетизм означає сумніви, коливання, роздвоєння особистості, переважання рефлексії над волею до дії. Так роз'яснює це поняття енциклопедія, і таким ми звикли його сприймати, не задумуючись глибоко над його справжнім значенням. Однак і саме поняття, і кожне з явищ, що об'єднані ним, у різні часи зумовлювалися різними суспільними причинами та мали свій характер»<sup>7</sup>**.

Генетичний зв'язок гамлетизму з образом головного героя шекспірівської трагедії є аксіоматичним, однак характер кореляції цього поняття, семантика якого неодноразово змінювалася навіть у просторі однієї національної культури, з іманентною сутністю енігматичного Шекспірового протагоніста все ще залишається нез'ясованою. Крім того, існує певна плутанина, спровокована синонімічним вжитком низки лексем (гамлетизм, гамлетіанство, гамлетизування, гамлетоманія, гамлетівський код, гамлетівський концепт та ін.), що є похідними від антропоніму *Гамлет*.

...

У випадку з лексемою «гамлетизм» маємо ситуацію, коли її вживання у різних контекстах іноді реалізує ті смислові значення, що є суттєво відмінними (філософічність – споглядальність – тотальна розчарованість – відраза до життя – нездатність на вчинок – схильність до суїциду тощо) чи навіть діаметрально протилежними (усвідомлення трагізму буття і зумовлене ним стоїчне протистояння злу – нездатність на вчинок, детермінована слабкістю духу, істеричністю натури або браком волі) тим значенням, які зафіксовані у тлумачних словниках.

Слід зауважити, що до формування смислового поля поняття «гамлетизм», чия історична семантика виявляється доволі мінливою, долучилися не лише критики та дослідники творчості В. Шекспіра, але і численні митці, які вступали у творчий діалог з англійським генієм. При цьому одні інтерпретатори вбачали у гамлетизмі інваріантну сутність художнього образу протагоніста шекспірівської трагедії (Й.В. Гете<sup>9</sup>, С.Т. Колрідж<sup>10</sup>, Г. Мелвіл<sup>11</sup>), інші – соціальне явище, що виникло внаслідок усвідомлення певним типом людей суголосності своїх умонастроїв зі світовідчуттям Гамлета як літературного персонажа (Ф. Фрейліграт<sup>12</sup>, Г. Гервінус<sup>13</sup>, В. Гезліт<sup>14</sup>, І. Тургенєв<sup>15</sup>, Р.В. Емерсон<sup>16</sup>). Лексему «гамлетизм» традиційно вживають і на позначення особливого психологічного стану людини, який характеризується чи то «роз'єднанням думки і волі» (А. Шлегель<sup>17</sup>, Л. Тік<sup>18</sup>), чи то схильністю до абсолютизації негативних аспектів буття (В. Гаршин<sup>19</sup>, П. Валері<sup>20</sup>, М. Арнольд<sup>21</sup>), чи то хворобливою меланхолією, що спричинена відразою до зовнішнього світу (Е. Дауден<sup>22</sup>, А. Чехов<sup>23</sup>, А.С. Бредлі<sup>24</sup>). Іноді гамлетизм асоціюється також із надмірною рефлексивністю або глибокою філософічністю,



які негативно впливають на здатність людини до активної дії (Ф. Ніцше<sup>25</sup>, К. Ясперс<sup>26</sup>).

У російській дореволюційній критиці, а згодом і в радянському шекспірознавстві сформувалася традиція співвіднесення гамлетизму з образами так званих «зайвих людей», які, по суті, стали колективним літературним портретом цілого покоління російської інтелігенції. Такі люди критично ставилися до оточуючої дійсності, добре усвідомлювали недосконалість світу і людської природи, проте їм бракувало внутрішніх сил, аби активно протистояти злу. Але водночас до когорти тих, хто уособлює гамлетизм, продовжували відносити і літературних персонажів, які за своєю внутрішньою сутністю близькі не до соціально-психологічного типу «гамлетів», що мав місце в російській дійсності та літературі II половини XIX ст., а до протагоніста Шекспірової трагедії.

....

Надзвичайно вагомим внеском у дослідження феномену гамлетизму є ґрунтовна історико-літературна розвідка «Рецепція Гамлета»<sup>39</sup>, опублікована у 1993 році Р.А. Фоуксом – відомим англійським науковцем, одним із фундаторів Шекспірівського інституту в Стретфорд-на-Ейвоні. У ній автор крок за кроком простежує непросту історію взаємозв'язків між інтерпретаціями образу шекспірівського Гамлета, здійснюваними у різних площинах (театральній, літературно-критичній, науковій, суто мистецькій), та життям європейської культури в найширшому сенсі. Енциклопедизм і висока ерудиція допомагають Р.А. Фоуксу створити цілісну панораму репрезентацій гамлетівської інтертекстуальності в мистецтві XIX–XX століть, а письменницька інтуїція дозволяє йому виявити контактено-генетичний резонанс між тими артефактами, подіями соціально-політичного і мистецького життя, а також фактами літературного побуту, які, на перший погляд, здаються малопов'язаними. Цікавою і доволі переконливою, зокрема, є теза про те, що формування концепту гамлетівських зволікань із помстою, котрий багатьма сприймається як ядро художнього образу протагоніста і навіть як центральний нерв усієї Шекспірової трагедії, відбувалося внаслідок парадоксального поєднання різнохарактерних за своєю природою тенденцій. До них науковець відносить наступні:

- типову для XVIII ст. театральну практику скорочування тексту п'єси, через що іноді деякі персонажі (приміром, Фортінбрас або Гораціо) на сцені могли взагалі не з'являтися;

- деконструкцію «ренесансних уявлень про ідеального придворного як людину дії»;

- зміни у ставленні соціуму до особи державця, що зумовлювалися соціально-політичною атмосферою початку XIX ст.;

- посилення уваги до внутрішнього світу особистості, що було суголосне духові доби Романтизму.

Усе це, на думку Р.А. Фоукса, призвело до того, що «в Німеччині та і у Франції Гамлет починає сприйматися як схильна до розмислів у пошуках ідеалу людина, що потрапила в пастку світу, який вимагає дії, або ж як шляхетний, здатний на вчинок герой, якого відразу до оточуючого світу сповнила гіркотою та зробила слабким (неспроможним цей вчинок здійснити)»<sup>40</sup>.

Таке розуміння літературного персонажа набуло значного поширення та сприяло народженню терміна «гамлетизм». Він мав чималий спектр значень, що пов'язані між собою і укорінені в образі Гамлета – людини зі шляхетними намірами, які вона не здатна реалізувати, вона занадто багато говорить, але неспроможна чогось досягти, вона схильна до меланхолії та сповнена відрази до зовнішнього світу<sup>41</sup>. Принциповою відмінністю лексеми «гамлетизм» від прикметника «фальстафівський» чи іменника «мікоберизм» є, на думку вченого те, що перший має відношення не стільки до рис характеру чи особливостей стилю, скільки до того потужного резонансу, що був спричинений сукупністю ідей, запозичених із художнього образу, вилученого із шекспірівської п'єси<sup>42</sup>. У літературі існують десятки персонажів, які тією чи іншою мірою подібні до Гамлета. Причому, кожен із них актуалізує певні складові гамлетичного комплексу: чи то хворобливу меланхолійність (поети-символісти), чи то непереборну відразу до життя (Ф. Ніцше), чи то потяг до самозаглиблення (А. Чехов) або небуття (П. Валері).

...

... образ Гамлета можна розглядати як гетеросимволічний конструкт, що формується на перетині декількох образів-символів:

- трагічного героя, на якого покладено непосильну місію;
- посланця небес (minister of God)<sup>58</sup>, що покликаний відновити гармонію та виправити час;
- цапа-відбувайла, який приноситься в жертву заради очищення хворого суспільства від скверни<sup>59</sup>;
- рефлектуючого інтелектуала, що розмірковує про тлінність усього земного;
- філософа, який втілює тугу за трансцендентним;
- розчарованого у коханні чоловіка, що зневірився у жіночій природі.

### Додаток В.

Ознайомтеся із статтею В. Абарінова. (<https://www.svoboda.org/a/394509.html>) та підготуйте свої аргументи «за» та «проти» Гамлета щодо його ставлення до підлеглих та причетності до переходу влади до іноземця.

**Практичне заняття 5.** Необмежена влада та її наслідки у дзеркалі драм В.Шекспіра. (2 години)

План

1. Розуміння образу та функцій державця в ренесансу добу.
2. Монархія у Британії та формування Тюдорівського міфу.
3. «Король Лір»: добровільне зречення влади та наслідки для підданих.
4. «Макбет»: одержимість владою та принцип «мета виправдовує засоби».
5. Вплив трагедій Шекспіра на формування аксіології тогочасся.

Література:

1. Торкут Н.М. Трагічне крещендо Шекспірової музи. *Шекспір В. Трагедії*. Харків: Фоліо, 2004. С. 33-38.
2. Introductory: Shakespearean Poetry and Politics. *Shakespeare as Political Thinker/* edited by John Alvis and Thomas G. West, Carolina Academic Press, 1981, P. 3-26. URL: <https://www.enotes.com/topics/william-shakespeare/critical-essays/politics-and-power>
3. Kiernan Ryan. Sovereignty and subversion in *King Lear*. URL : <https://www.bl.uk/shakespeare/articles/sovereignty-and-subversion-in-king-lear>.
4. Greenblatt S. Shakespeare and the Uses of Power. URL: <https://www.nybooks.com/articles/2007/04/12/shakespeare-and-the-uses-of-power/>
5. Політична думка в епоху Відродження. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-2955.html>
6. Мак'явеллі Н. Державець. *Н. Мак'явеллі. Флорентійські хроніки; Державець / Пер. з іт. А. Перепаді .* Харків: Фоліо, 2007. С. 415-488. URL: <http://aps-m.org/wp-content/uploads/2017/03/Derzhavets.pdf>
7. Король Лір [Кінофільм]/ реж. Ричард Ейр; у ролях: Ентоні Хопкінс, Емма Томпсон, Кристофер Екклстон, Тобайас Мензіс, Ендрю Скотт; Playground Television UK Ltd. – Фільм вийшов на екрани у 2018 р.
8. Шекспір В. Король Лір [Пер. М. Рильського]. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=1240>
9. Макбет. [Кінофільм]/ реж. Джастін Курзель; у ролях: Майкл Фассбендер, Маріон Котийяр, Педді Консидайн, Шон Харріс, Джек Рейнор; See-Saw Films, DMC Film. –Фільм вийшов на екрани у 2015 р.
10. Шекспір В. Макбет [Пер. Б. Тена]. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=1261>

**ЗАВДАННЯ**

**Готуючись до семінару, необхідно:**

- **ознайомитися з науковими працями**, присвяченими висвітленню відповідних питань (див. джерела зі списку літератури № 1-5) та **підготуватися** до усного опитування;
- **вивчити** специфіку ренесансного ставлення до державця (за Н.Мак'явеллі) (**додаток А**) та **виписати** основні характеристики державця;
- **прослухати** інтерв'ю відомого ренесансознавця С. Грінблатта та підготуватися до відповіді на питання щодо тиранії у драмах В.Шекспіра (**Додаток Б**).
- **прочитати** текст трагедії «Король Лір» В.Шекспіра або **переглянути** кіноверсію трагедії (режисер Р.Ейр) та виконати наступні завдання (див. **додаток В**) – група 1;
- **прочитати** текст трагедії «Макбет» В.Шекспіра або **переглянути** кіноверсію трагедії (режисер Д.Курзель) та виконати наступні завдання (див. **додаток Г**) – група 2;
- **підготувати** інформацію про конкретного державця з драм Шекспіра за запропонованою схемою (див. **додаток Д**).
- **написати** міні-твір на тему «Взаємовплив політики й аксіології ренесансної доби» та **підготуватися** до презентації власної точки зору з цього питання на занятті.

### Додаток А.

Прочитайте уривки із твору Мак'явеллі Н. «Державець» (Флорентійські хроніки; Державець / Пер. з іт. А. Перепаді; Худож.-ілюстратор І.І. Яхін; Худож.- оформлювачі Б. П. Бублик, В. А. Мурликін. — Харків: Фоліо, 2007. С. 415-488. URL: <http://aps-m.org/wp-content/uploads/2017/03/Derzhavets.pdf>) та підготуйте короткий перелік позитивних/ негативних рис правителя:

Взагалі треба з'ясувати, що людей слід або жалувати або винищувати, оскільки вони мстяться за легкі кривди, а за важкі мститися не можуть, тому кривда, яка завдається людині, має бути така, щоб уже не боятися її помсти.

Посполиті люди, які завдяки фортуні стають державцями, підносяться легко, але утримуються при владі на превелику силу. На шляху для них нема труднощів, вони летять мов на крилах, але всі перешкоди з'являються, коли вони вже досягли мети.

Проте володар — і це найголовніше — повинен уживатися зі своїми підданцями так, щоб його не змушували змінюватися ніякі випадкові обставини — нещасливі чи щасливі. Адже коли така необхідність настане в дні невдач, то

зло вже буде невчасне, а добро твоє виявиться марним, бо його вважатимуть зробленим як вимушений захід, і не буде тобі за нього ніякої подяки.

Отож Державець не повинен мати іншої мети, іншої думки, ніякої справи, яка стала б його ремеслом, окрім війни, її порядків і правил, бо це — єдине ремесло, гідне властителя. В ньому така сила, яка не тільки тримає біля керма тих, хто народився монархом, але нерідко підносить на трон простих людей. І навпаки, можна бачити, що коли монархи думають більше про життєві утіхи, ніж про зброю, вони позбуваються своїх володінь. Головна причина втрати ними держави — нехтування військового ремесла, а умова приходу до влади — мистецтво в цій справі.

Державець, окрім турботи про те, щоб його люди були в порядку й добре навчені, має постійно бувати на полюванні, привчати в такий спосіб тіло до труднощів і водночас пізнавати природу місцевості, приглядатися, де височіють гори, сходяться долини, лежать рівнини, знати властивості річок і боліт і ставитися до цього з якнайбільшою увагою.

Щодо розумових вправ, то Державець повинен читати історію й зосереджуватися в ній на діяннях великих мужів, розглядати їхні вчинки на війні, вивчати причини їхніх перемог і поразок, щоб не допуститися помилок одних і наслідувати приклад інших; найважливіше йому чинити, як уже чинив колись той або той видатний муж, який брав за взірець когось із славних і звеличених в історії, чиє життя і подвиги завжди були у нього перед очима.

Багато хто понавигадував республіки і князівства, зроду не бачені і про які насправді нічого не було відомо. Але така велика відстань від того, як ми живемо, до того, як треба жити, що людина, яка забуває, що робиться задля того, що треба робити, швидше готує собі загибель, ніж порятунок. Адже той, хто хотів би завжди сповідувати віру в добро, неминуче загине серед такої маси людей, чужих добру. Тому Державцеві, щоб утриматися, необхідно навчитися

вміння бути недоброчесним і користуватися чи не користуватися цим, виходячи з потреби.

Всякий, я знаю, погодиться, що було б справжнім скарбом, якби знайшовся Державець, який з усіх названих прикмет мав би лише ті, які вважаються хорошими. Та оскільки неможливо ні мати їх усі, ні виявляти їх до решти, бо цього не дозволяють умови людського життя, то Державець має бути настільки мудрий, щоб умів не дати себе зганьбити тими вадами, через які міг би втратити владу, і стерегтися, як може, перед іншими; якщо ж він не в змозі цього зробити, то може дати собі волю без особливих вагань. Нарешті, хай він не боїться стягнути на себе ганьбу за ті хиби, без яких важко врятувати державу; адже якщо вникнути як слід у все, то знайдеться щось, що здається чесною, але вірність їй була б загибеллю для Державця; знайдеться інше, що здається вадою, але, дотримуючись її, Державець прийде до безпеки й успіху.

Отож я почну з перших названих вище прикмет і скажу, як добре було б здобути славу щедрого. Одначе щедрість, виявлена так, що вона за тобою визнається, тобі зашкодить, бо якщо вона робитиметься зі справжньою чесною і як треба, то про неї не дізнаються і тебе не облишить лиха слава скупаря. Тому, якщо хочеш зберегти серед людей ім'я щедрого, тоді треба не занехати нічого, щоб жити пишно і бучно, і то настільки, що такий Державець завжди витратить на такі справи всі свої кошти і, зрештою, якщо захоче зберегти славу щедрості, муситиме визискувати народ, здирати податки і йти на все, що можна, аби лиш добути грошей. Це потроху зробить його ненависним для підданців, і оскільки він збідніє, то ніхто його не шануватиме; з такою щедрістю, скривдивши багатьох, обдарувавши лише кількох, він дошкульно відчує першу ж скруту і загине від найменшої небезпеки; якщо ж він це зрозуміє і захоче зупинитися, то зараз же наразиться на звинувачення в скнарості. Тим-то, якщо Державець не може, не шкодячи собі, так виявити цю чесноту щедрості, щоби про неї знали, то, якщо він розсудливий, не треба йому боятися прізвиська скнари, — адже з часом його завжди вважатимуть

щедрішим, коли побачать, що завдяки його ошадливості йому вистачає наявних прибутків; що він може захищатися від тих, хто воює з ним, і йти в походи, не обтяжуючи народ. Отож він буде щедрим для всіх, у кого нічого не забирає, а таких переважна більшість, а скупим для тих, кому не дає, себто для небагатьох.

Отож Державцеві, щоб не руйнувати своїх підданців, щоб мати змогу захищати себе, не стати бідним і зневаженим, не бути змушеним зробитися хижим, слід дуже мало зважати на прізвисько скупаря, бо це одна з тих вад, завдяки якій він царює. І якщо хтось скаже: Цезар досяг вищої влади щедрістю, і багато інших дійшли до верховин, оскільки були і мали славу щедрих, то я на це відповім: або ти уже Державець, або ще тільки на шляху до влади. В першому випадку щедрість шкідлива, у другому, безперечно, необхідно вважатися щедрим.

Ніщо не виснажує так як щедрість. Виявляючи її, ти втрачаєш здатність виявляти її надалі і стаєш бідним і зневажуваним або, намагаючись уникнути нуждоти, робишся хижим і ненависним. А найбільше, чого Державець має остерігатися, це викликати до себе зневагу і ненависть, а щедрість веде тебе і до того, і до того. Тим-то мудріше залишитися з іменем скупця, що хоча і стягає на тебе неславу, але не ненависть, ніж бажаючи бути названим щедрим — неминуче дістати ім'я хижака, а це — безчестя й ненависть.

Переходячи до інших прикмет, згаданих раніше, я скажу, що кожен повелитель повинен прагнути до того, щоб його вважали милостивим, а не жорстоким. Однак треба застерегти від недоречного вияву цього милосердя.

Державець не повинен боятися, що його ославлять безжальним, коли йому доведеться утримати своїх підданців у єдності і вірності. Адже, покаравши тільки кількох для прикладу, він буде милостивіший за тих, хто своєю надмірною поблажливістю попускає розвинутися безладдю, яке породжує убивства чи грабунки: це звичайно потрясає цілу громаду, а кари, накладені

Державцем, падають на окрему людину. З усіх властителів новому Державцеві найважче за інших уникнути славу жорстокого, оскільки нові держави оточені небезпеками.

Все ж Державець має бути обачним у своїй довірливості і вчинках, не лякатися себе самого і діяти неквапливо, з мудрістю і людяністю, щоб зайва довірливість не призвела до необережності, а надто велика підозріливість не зробила його нестерпним. Звідси виникла суперечка, що краще: щоб його любили, а не боялись, чи навпаки. Відповідають, що бажано було б і те, і те. Але оскільки поєднати це важко, то куди краще навіювати страх, ніж бути любимим, якщо вже без чогось одного довелося б обійтися. Адже про людей загалом можна сказати, що вони невдячні, непостійні, лицемірні, боягузливі перед небезпекою, жадібні до наживи. Поки їм робиш добро, вони всі твої, пропонують тобі свою кров, майно, життя, дітей, все це доти, доки потреба далека, як я уже сказав, але тільки-но вона починає наближатися, люди вчиняють бунт. Державець, який повністю покладається на їхні слова, вважаючи непотрібними інші заходи, пропаде. Річ у тім, що дружба, здобута грішми, а не величчю й шляхетністю душі, хоч і купується, але насправді її нема, і коли настане час, на неї розраховувати годі; при цьому люди менше бояться образити людину, яка викликала любов, ніж того, хто діяв страхом. Адже любов тримається узами вдячності, але оскільки люди лихі, то ці узи рвуться при всякій слушній для них нагоді.

Страх же ґрунтується на боязні перед карою; він не полишає тебе ніколи.

Однак Державець повинен навіювати страх таким чином, щоб коли й не заслужити любові, то уникнути ненависті, бо цілком можливо страхати і водночас не стати ненависним. Він завжди цього доб'ється, якщо не займе ні майна громадян і підданців, ні дружин їхніх. Коли доведеться все-таки пролити чиюсь кров, це треба робити, маючи для цього достатнє виправдання і явну



причину, але більше треба утримуватися від чужого майна, бо люди скорше забудуть батькову смерть, ніж утрату спадщини.

Крім того, привід забрати майно завжди підвернеться, і той, хто починає жити грабунком, завжди знайде привід захопити чуже; навпаки, нагоди пролити кров куди рідші і трапляються не так швидко.

Коли ж Державець виступає з військом і під його рукою багато вояків, тоді, безумовно, треба не бентежитися славою жорстокого, бо без цього в війську зроду не буде ні єдності, ні готовності до дії.

Повертаючись до того, що треба Державцеві, щоб його любили або боялись, я роблю такий висновок: оскільки люди люблять, коли це їм до вподоби, а бояться по волі властителя, то мудрий Державець повинен спиратися на те, що залежить від нього, а не на те, що залежить від інших. Треба тільки, як я вже казав, зуміти уникнути людської ненависті.

Кожен розуміє, як похвально для володаря виконувати дане слово і жити правдою, а не лукавством. Одначе, як показує наш досвід, великі справи вершили саме ті владарі, котрі не дуже пам'ятали про свої обіцянки, уміли спритно дурити простаків і, зрештою, подужали тих, хто покладався на чесність. Отож треба знати, що боротися можна двома способами: з допомогою законів і з допомогою сили.

Перший спосіб притаманний людині, другий — звірам. Та оскільки першого не завжди достатньо, доводиться вдаватися до другого. Тому владареві необхідно навчитися бути не лише людиною, а й звіром.

Оскільки владар змушений добре наслідувати звіра, він повинен взяти за приклад лиса й лева: перший беззахисний проти сітей, а другий беззахисний проти вовків. Отже, треба бути лисом, щоб розпізнати сильце, і левом, щоб лякати вовків. Покладатися лише на одну лев'ячу силу, значить, нічого не

розуміти. Отже, розумний правитель не може і не повинен бути вірним даному слову, якщо така вірність повертається проти нього і якщо вже немає тих причин, що змусили його дати обіцянку. Звісно, така засада нікуди б не годилася, якби всі люди були добрі, та оскільки вони лихі і не встоять на слові, даному тобі, то й тобі нема чого справджувати слово, дане їм. У владаря завжди знайдуться законні причини для виправдання.

Щоб показати, скільки угод про замирення, скільки обіцянок стали через віроломство владарів непотрібними папірцями, порожнім звуком, за прикладом не треба далеко ходити. Хто спритніше за інших зумів діяти по-лисячому, той і виграв. Одначе треба навчитися добре приховувати в собі лиса, бути великим вдавальником і лицеміром: адже люди такі простодушні, такі недалекі в своїх нетерплячих домаганнях, що ошуканець завжди знайде того, кого можна ошукати.

Отже, владареві зовсім не обов'язково мати всі ці згадані чесноти, але обов'язково треба поводитися так, ніби він їх має. Більше того, я наважуся навіть сказати, що коли він має ці чесноти і завжди згідно з ними чинить, то це небезпечно, і що завжди краще тільки вдавати, ніби ти їх маєш. Владар повинен здаватися милосердним, вірним, людяним, щирим, побожним, але йому треба так панувати над собою, щоб при потребі він міг стати зовсім інакшим і робити все навпаки. Дуже важливо зрозуміти ось що: владар, а надто новий владар, не може керуватися всіма тими чеснотами, які створюють у людей добру славу, бо для збереження влади часто буває необхідно діяти не так, як велить вірність, милосердя, людяність, релігія. Нарешті, він повинен бути завжди готовим повернутися туди, куди віє вітер і хиляться терези удачі, не перестаючи, як я вже казав, по змозі робити добро, але вмючи вдатися, якщо це необхідно, до зла.

Отож владар має особливо стерегтися сказати хоч одне слово, яке б суперечило п'яти названим вище чеснотам, щоб, слухаючи його і дивлячись на

нього, завжди здавалося, ніби владар — весь благочестя, вірність, людяність, щирість, побожність. Видимість цієї останньої чесноти найважливіша.

Люди взагалі судять більше на око, ніж на дотик. Дивитися може всякий, а торкатися — лише декотрі. Кожен бачить тебе так, як ти йому здаєшся, тільки декотрі можуть відчувати, який ти насправді, і ці декотрі навряд щоб виступили проти думки більшості, підпертої могутністю влади. Зрештою, про діла всіх людей і найбільше — владарів, якщо владарі тільки підсудні, судять з успіхів. Владареві досить лише дбати про перемогу і про державну безпеку — засоби завжди здадуться всім чесними і похвальними, бо юрбі важливий тільки успіх. Світ простацький, і це видно лише тоді, коли юрбі нема на кого спертися. Один сучасний владар, чийого імені краще не називати, завжди проповідує тільки мир і чесність, хоч насправді він їм заклятий ворог. Аби він зберігав мир і чесність, то не раз уже позбувся б і слави, і трону. Владар, повторюючи ще раз, повинен намагатися уникати всього, що викликало б до нього загальну ненависть і зневагу. Виконуючи це правило, владар завжди буде на висоті і йому тоді не страшні ніякі інші докори. Найбільше владаря починають ненавидіти тоді, коли він зазіхає на майно і жінок своїх підданців.

Це треба пам'ятати. Доки в народі не віднімають ні майна, ні честі, доти він спокійний. Доводиться тільки боротися з небагатьма честолюбцями, яких можна легко приборкати тим чи іншим способом. Владаря зневажають тоді, коли він має славу непостійної, легковажної, зніженої, слабодухої, нерішучої людини. Цих вад владар повинен остерігатися, як підводного каміння, намагаючись показати в своїх діях велич і мужність, розважливість і твердість. У стосунках зі своїми підданцями бажано, щоб його присуд завжди був непохитний і щоб усі знали, що його годі комусь ошукати чи перехитрувати.

Владар, що викликає таку думку про себе, завжди буде у великій пошані, а проти того, хто в пошані, важко учинити змову і важко його розбити, якщо знають, що він видатний муж і великий авторитет для людей. Річ у тім, що владареві можуть загрожувати дві небезпеки: одна, внутрішня, з боку підданців,

а друга, зовнішня, від чужоземних можновладців. Від другої захищаються з допомогою доброго війська і добрих союзників. Якщо є добре військо, завжди знайдуться й добрі союзники, і внутрішнє становище завжди буде міцне, якщо міцне становище зовнішнє, аби лише якась змова не викликала чвар. При погіршенні зовнішніх стосунків владар завжди зуміє відбити ворожий напад, якщо він правив і жив так, як я казав, і якщо він не розгубиться при цьому.

Якщо ж немає загрози від чужинців, то треба дивитися, щоб не змовлялися таємно проти тебе твої ж таки підданці. Від цього владар може цілком уберегтися, намагаючись не викликати в людей ненависті й зневаги до себе й залагоджуючи справи так, щоб народ був задоволений ним. Останнє найголовніше, як я вже не раз про це казав. Найкраще, чим може захистити себе від змов владар, це не будити до себе загальної ненависті; адже змовники завжди вірять, що вбивство владаря порадує народ. Якщо ж вони бояться народного обурення, то навряд щоб зважилися виступити, бо сама змова пов'язана з величезною небезпекою. Як видно з історії, змов було дуже багато, та лише декотрі з них закінчилися вдало. Річ у тім, що змовник не може бути одинаком і повинен шукати серед невдоволених людей собі *спільників*. Але, розкривши душу якомусь невдоволеному, ти даєш йому змогу відзначитися, бо, виказавши тебе, він може сподіватися на всілякі блага. Бачачи з одного боку певну вигоду, а з другого сумнівну й небезпечну затію, цей спільник повинен бути вірним другом тобі або зятим ворогом владаря, щоб не зрадити тебе. Коротше кажучи, за плечима змовника немає нічого, окрім страху, підозрілості, побоювання кари, і це його зв'язує, за владарем же стоїть велич трону, закони, захист друзів і держави, і це його охороняє. До того ж, якщо владар користується повагою в народі, то важко уявити, щоб хтось наважився на змову проти нього. Адже змовник звичайно ризикує ще до здійснення свого лихого наміру, а добившись успіху, він повинен боятися народу, ворожого до нього, а від народу ніде не втечеш.

Тут треба зазначити, що ненависть породжується як добрими, так і лихими справами. Ось чому трапляється, як я вже казав, для збереження держави відходити від доброчесності. Адже якщо всі ті, хто тримає тебе при владі, — народ, солдати чи панство, — звикли до розбещеності, і тобі доводиться потурати їхнім примхам, задовольняти їх, то тоді добрі справи — вороги твої.

Ніщо не викликає такої пошани до владаря, як його великі діяння і особистий приклад рідкісних доблестей.

Так само важливо владареві давати приклад рідкісної чесноти і в справах внутрішніх

Але що найважливіше — владар повинен уміти кожним своїм вчинком створювати про себе славу, як про велику й видатну людину.

Владаря шанують ще й тоді, коли він не лукавить у своїй ворожнечі або своїй дружбі, тобто коли він відверто заявляє про своє рішення виступити проти когось на чиемусь боці. Це завжди краще, ніж дотримуватися нейтралітету; бо якщо воюють між собою два твоїх могутніх сусіди, то після перемоги одного з них тобі так чи інакше доведеться боятися переможця. В обох випадках для тебе завжди краще стати на чийсь бік і вести відкриту війну.

Якщо ти цього не зробиш, то станеш здобиччю переможця, на зловтіху переможеного, і не буде тобі ні виправдання, ні захисту, ні притулку. Адже переможцеві не потрібні друзі, які не допомагають йому в нещасті. Одвернеться від тебе й переможений, бо ти не захотів зі зброєю в руках поділити його долю.

Отож так воно й ведеться: той, хто тобі недруг, домагатиметься від тебе нейтралітету, а той, хто тобі друг, проситиме твого відкритого виступу зі

зброєю. Нерішучі владарі, щоб уникнути небезпеки в дану хвилину, найчастіше погоджуються на такий нейтралітет і переважно гинуть. Але якщо владар сміливо стане на чийсь бік і той, до кого ти прилучився, вийде переможцем, то, попри свою могутність і владу над тобою, він буде тобі зобов'язаний, і між вами запанує щира дружба. Люди не настільки підлі, щоб у цьому разі кривдити тебе, показавши приклад такої невдячності.

Нарешті, перемога ніколи не буває такою цілковитою, щоб переможець міг дозволити собі потоптати все, навіть елементарну справедливість. Якщо ж твій союзник зазнав поразки, він тебе не покине напризволяще; допоможе в міру сил, і ти, ставши його товаришем по нещастю, ще дочекаєшся кращих часів.

Коли ж ті, хто воює між собою, не такі могутні, щоб тобі боятися переможця, тим обачніше стати на чийсь бік.

Так ти зумієш повалити одного з ворогів з допомогою того, хто мав би його рятувати, аби був розумний. Після перемоги він залишиться в твоїх руках, а переможцем при твоїй підтримці він вийде неодмінно. Але владареві для нападу на інших треба остерігатися укладати спідку з дужчим за нього самого, якщо тільки, звісно, його не змушує необхідність.

Адже після перемоги ти опиняєшся в його руках, а владарі повинні по змозі уникати залежності від інших.

Владар повинен показувати себе меценатом і покровителем талантів у тому чи іншому мистецтві. Крім того, треба заохочувати своїх громадян розвивати торгівлю, сільське господарство і всякі людські ремесла, щоб ніхто не боявся множити своє добро чи відкрити нову крамницю, остерігаючись конфіскації або податків. Треба подбати й про нагороди тим, хто збирається все це робити і хто добивається так чи інакше збагачення свого міста і держави.

Нарешті, владар повинен влаштовувати свята й розваги для народу, і, оскільки кожне місто поділене на цехи та спілки, правителеві треба рахуватися з цими об'єднаннями, бувати іноді на їхніх зборах, показувати свою великодушність і щедрість, проте ніколи не забуваючи про велич свого сану, бо його не можна принижувати за жодних обставин.

Немалою справою для владаря є добір радників. Які вони в нього — добрі чи погані, — це залежить від мудрості правителя. Щоб судити про розум владаря, треба побачити його оточення. Якщо наближені діловиті й віддані, владаря можна вважати мудрим, бо він зумів розпізнати гідних помічників і прихилити їх до себе. Але якщо вони не такі, то владар зразу падає в наших очах, бо найбільшої помилки він допустився саме в цьому доборі.

Адже є люди трьох складів розуму: один доходить до всього сам, другий — за допомогою інших, а третій не досягне істини ні сам, ні з чиеюсь допомогою. Першу людину можна назвати мудрою, другу розумною, а третю недалекою.

І якщо владар здатний розпізнати в чийхось словах і вчинках добро чи зло, то хоч йому бракує гострого розуму, але він відрізнити добрі діла міністра від поганих; знаючи, що його похвалять за одні і лаятимуть за інші, радник не пробуватиме ошукувати свого повелителя і поводитиметься чесно. Для перевірки міністра є один непомильний спосіб: якщо ти побачиш, що радник більше думає про себе, ніж про тебе, і в усіх справах шукає власної користі, то з такої людини ніколи не вийде доброго міністра, ти не можеш на неї покластися.

Той, кого ти ставиш при кермі, повинен завжди думати не про себе, а про владаря і не сміє навіть згадувати при ньому про якісь інші справи, окрім державних. Своєю чергою, і владар для заохочення радника повинен турбуватися про нього, виявляти йому пошану, озолотити його, прихилити до

себе, поділяючи з ним і честь, і відповідальність, щоб радник бачив свою цілковиту залежність од владаря і щоб великі почесті й велике багатство не викликали в нього прагнення ще більших почестей і багатства, а висока посада змушувала його боятися змін. Отож, якщо міністри і владарі поведуться так, вони можуть довіряти один одному, а якщо справа стоїть інакше, тоді не буде добра ні для того, ні для того.

Хочу нагадати про одне дуже серйозне лихо, якого владарям важко уникнути, якщо вони не мають проникливого розуму і не вміють добирати людей. Річ у тім, що при дворах повно облесників. Адже людській вдачі властиво так тішитися власними ділами і так помилятися в їхній оцінці, що важко уберегтися від цієї зарази; якщо ж хто пробує її позбутися, то виникає загроза викликати зневагу до себе. Тому від лестошів існує тільки один спосіб: домогтися того, щоб люди не боялися казати тобі правду.

Але якщо її почне тобі казати всякий, то пропаде пошана до тебе. Тому розумний владар мусить триматися золотої середини: оточивши себе мудрецами, дозволити говорити правду в вічі самим їм, та й то лише про справи, які його цікавлять. Цікавитися ж думкою своїх радників треба про кожну справу, а вже ухвалювати рішення необхідно самому.

Поводитися з цими радниками, — чи ти збираєш їх гуртом, чи викликаєш поодиноці, — слід таким чином: хай вони знають, що чим вільніше говоритимуть, тим більше сподобаються владареві. Окрім них, не треба слухати нікого і завжди проводити в життя прийняту тобою постанову.

Хто чинить інакше, той або впаде жертвою облесників, або стане нерішучою людиною, приреченою вічно вагатися, яку пораду прийняти: тоді його перестають шанувати.

...владар повинен постійно звертатися за порадою, але тільки коли цього хоче він сам, а не інші. Ба більше, треба в кожного відбити охоту радити йому в



будь-чому, якщо він сам про це не попросить. Сам же владар повинен не тільки постійно запитувати радників, а й терпляче слухати правду і виявляти невдоволення тими, хто спробує правду приховати. Якщо декому здається, що владар може жити не своїм розумом, а лише завдяки добрим порадам оточення, то це, безперечно, помилка. Річ у тім, що є таке загальне неспростовне правило: владар, не наділений природною кмітливістю, не може мати добрих радників, хіба що він цілком довіриться комусь одному, хто наставляв би його в усьому і був би мудрецем. А проте хоч це річ можлива, але ненадовго, бо такий міністр скоро відняв би в нього владу. Якщо ж владар, не наділений природною кмітливістю, звернеться за порадою не до одного міністра, а до кількох, він ніколи не дістане однакових думок і сам не зуміє узгодити ці різні думки. Кожен радник гнутиме туди, куди йому вигідніше, а владар, не помічаючи цього, не зможе виправити їх. І тут, як не добирай цих радників, а вдача людська завжди схильна до лихого, якщо тільки необхідність не приведе їх до добра.

Отож звідси випливає, що саме добрі поради, хто б їх не давав, породжуються мудрістю владаря, а не мудрість владаря породжується добрими порадами.

Мені добре відомо, як багато людей дотримувалися і дотримуються думки, ніби все на цьому світі направляється долею і провидінням, а ми самі з нашим розумом не тільки негодні змінити нічого, а навіть геть-то безпорадні.

Інакше кажучи, неварто надто надриватися на тій чи іншій роботі, а краще в усьому покластися на долю. Особливо ця думка укріпилася в нашу добу, коли, всупереч усякій людській передбачливості, щодня перед нашими очима робилися й робляться великі перевороти. Іноді, міркуючи про це, я теж починаю схилитися до думки цих людей.

Одначе, щоб не відкидати зовсім такого поняття, як свобода волі, можна, по-моєму, визнати тут таку істину: доля розпоряджається половиною наших учинків, але керувати другою половиною дає нам самим. Доля подібна до однієї

з тих бурхливих річок, що під час повені затоплюють долини, валять дерева й будинки, переносять землю з місця на місце. Кожен тікає від паводка, поступається його натискові, не в змозі чинити опір. І хоч усе це так, це ще не причина, щоб люди мирного часу не могли уживати запобіжних заходів, зводячи греблі й гаті, аби при новому розливі одводити воду в канал чи послабити напір невтримних і згубних валів. Так само проявляє себе й доля: вона показує свою силу там, де не зустрічає організованого опору, і повертає свої удари туди, де, як вона знає, не зведено гатей і загород, щоб стримати її.

Якщо владар цілком покладається на долю, то він гине, тільки-но доля змінюється. По-моєму, щасливий той, хто вміє пристосовуватися до обставин, так само як нещасливий той, хто не відчуває нових часів. Адже ми бачимо, що для досягнення мети, поставленої перед кожним, тобто слави й багатства, люди йдуть різними шляхами: один з оглядкою, інший з навальністю, один бере силою, інший хитрощами, один обережністю, інший нетерпінням; і кожен може добитися свого. Трапляється, з двох людей, які йдуть тою самою дорогою, один приходить до мети, а другий — ні, так само як двоє, простуючи різними шляхами, однаково здобувають успіх, хоч один ішов дуже обережно, а другий напролом. Це залежить від того, наскільки їхнє поведження відповідає чи не відповідає духові часу. Через те й стається, що двоє людей, хоч і чинять різно, досягають однієї мети, а з двох інших людей, хоч вони діють однаково, один здобуває успіх, а другий — ні. Від цього ж залежить добро чи зло: адже якщо хто править м'яко й лагідно, як велять часи й події, то його правління добре і він блаженствує, але варто часові і подіям змінитися, як він пропадає, не можучи змінити свого поведження. Нема такої розсудливої людини, щоб вона зуміла завжди пристосуватися до нових часів, оскільки не в нашій волі переробити власну вдачу, і якщо людина завжди здобувала успіх, ідучи однією дорогою, то її годі переконати звернути з неї. Ось чому обережний, коли настане час іти

напролом, не зуміє цього зробити і пропаде. Якби разом з часами й подіями могла мінятися людська вдача, то доля її залишалася б незмінною.

### Додаток Б.

Прочитайте або прослухайте інтерв'ю із відомим ренесансознавцем С. Грінблаттом та зробіть нотатки щодо основних рис тиранії у творах В. Шекспіра (Greenblatt. On Shakespeare's Tyrants. <https://www.folger.edu/shakespeare-unlimited/stephen-greenblatt-tyrant>).

### Додаток В (група 1)

Прочитайте текст трагедії «Король Лір» В.Шекспіра або перегляньте кіноверсію трагедії (режисер Р.Ейр) та виконайте наступні завдання:

1. Опишіть учасників подій за таблицею:

Герой	Статус	Риси персонажа	Ставлення до Ліра	Ставлення до влади
Король Лір				
Гонеріл'я				
Регана				
Корделія				
Граф Глостер				
Едмунд				
Едгар				
Граф Кент				

2. Подумайте над тим, чому Лір сам віддає владу? Чи винний він у тому, що його країну охоплює шал війни?

### Додаток Г (група 2).

Прочитайте текст трагедії «Макбет» В.Шекспіра або перегляньте кіноверсію трагедії (режисер Д.Курзель) та виконайте наступні завдання:

1. Опишіть учасників подій за таблицею:

Герой	Статус	Риси персонажа	Ставлення до влади	Вчинки, які здійснюють для досягнення влади
Дункан				
Малкольм				
Макбет				
Леді Макбет				
Банко				
Макдуф				

2. Подумайте над тим, чому Макбет вірить пророцтву? Чи це було справжнє пророцтво чи диявольські козні? Які риси маккіавелістського державця притаманні Макбету?
3. Яку роль відіграє леді Макбет у гонитві за владу? Яким чином вона сприяє виникненню хаосу у країні та у особистому житті?



### Додаток Д.

Укладіть резюме королів:



Група 1 – Короля Ліра та Гамлета

Група 2 – Макбета і Гамлета

За таким шаблоном:



Ім'я \_\_\_\_\_

Країна проживання \_\_\_\_\_

Сімейний стан \_\_\_\_\_

Члени родини \_\_\_\_\_

Освіта \_\_\_\_\_

Досвід управління країною \_\_\_\_\_

Мета поточної політичної діяльності \_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

Програма політичних дій по утриманню/ отриманню влади \_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_

Стан здоров'я \_\_\_\_\_

Психо-емоційний стан \_\_\_\_\_

Особисті якості та улюблені заняття \_\_\_\_\_

---

---

---

Позитивні якості (за Н.Мак'явеллі) \_\_\_\_\_

---

---

Негативні якості (за Н.Мак'явеллі) \_\_\_\_\_

---

---

Резюме: тиран/не тиран

Титанічна особистість/ дрібна особистість

**Звеніть** увагу на божевілля у Гамлета, Короля Ліра та Макбета, яку роль відіграє божевілля у кожного з них, ставлення до них підлеглих.